

Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Rumca Yayınlar ve Matbuat: Rum Kadın Dergilerinin İdeolojik İçeriği

Aslı Çete^{*}

^{*} Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof.

İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Çağdaş
Yunan Dili ve Edebiyatı Ana
Bilim Dalı / Istanbul
University, Faculty of
Letters, Modern Greek
Language and Literature
asli.cete@istanbul.edu.tr
İstanbul / TÜRKİYE

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la birlikte belli bir sistem çerçevesinde uygulanmaya başlayan Batı tarzı çağdaşlaşma programı, siyasi ve toplumsal hayata getirdiği yeni düzenlemeleri matbaanın yanı sıra matbuat aracılığıyla da topluma rahatça duyurabilme olanağı yakalamıştır. Eğitim kurumları, kadınlara yönelik uygulanan siyasette yapılan çeşitli değişiklikler, cemaatlerin dinî kurumlarına reformlara uygun nizamname hazırlamaları yönünde gönderilen buyruklar bu program kapsamında gerçekleşen kimi yeni uygulamalardır. Bunun yanı sıra, 19. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı'ya giren Avrupa menşeli ürünler, moda ve özellikle Fransızcadan yapılan roman çevirileri tüketim ve okuma alışkanlıklarını değiştirmiş, İmparatorluğun Müslüman halkının yanı sıra Rum cemaatinde de çeşitli tepkilere yol açmıştır. Bir yanda yükselen milliyetçilik, diğer yanda Avrupa'da hız kazanan kadın hareketi dönemin gazete ve dergilerinde çokça tartışılmış, eleştirilmiştir. Bu çalışmanın konusunu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum matbaalarında basılan ilk yayınlar ile Rum gazete ve kadın dergilerinin ideolojik içeriği oluşturur. Bu kapsamda İstanbul'da yayımlanan, yayıncılarının da kadın olduğu toplam dört kadın dergisinde dönemin egemen siyasi söylemlerinin nasıl yer aldığı ve bu söylemlerin kadına biçtiği roller tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk yayın faaliyetlerinden olan kadın dergilerinde nasıl bir Avrupa/Batı algısının geliştiği; cinsiyetçi ve milliyetçi söylemin gazete ve dergilerde tekrarlanıp tekrarlanmadığı; bu söylem karşısında kadın dergilerinin aldığı konum araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rum matbaaları, Rum basını, Rum kadın dergileri, Patrikhane, Fenerliler.

Gönderim / Received:

25 Kasım 2025

Kabul / Accepted:

17 Nisan 2026

Alan Editörü / Field

Editor: Ünsal Yılmaz

Yeşildal

The First Greek-Language Publications and The Press in The Ottoman Empire: The Ideological Content of Greek Women's Magazines

Abstract

With the Tanzimat [Reorganization] period in the Ottoman Empire, the Western-style modernization program that began to be implemented within a certain system gained the opportunity to easily announce the new regulations it brought to political and social life through the press, as well as the printing press, to society. Various changes made in the policy applied toward women, educational institutions, and the decrees sent to communities instructing them to prepare regulations for their religious institutions in accordance with reforms were some of the new practices realized within the scope of this program. Moreover, toward the end of the 19th century, European-origin products, fashion, and novel translations from French that entered the Ottoman Empire, in particular, changed consumption and reading habits and caused various reactions not only among the Muslim population

of the Empire but also within the Ottoman Greek community. Rising nationalism on the one hand and the women's movement gaining momentum in Europe on the other hand were extensively discussed and criticized in the newspapers and magazines of the period. This study focuses on the first publications printed in Greek printing houses in the Ottoman Empire and the ideological content of Greek newspapers and women's magazines. Within this scope, the aim is to determine how the dominant political discourses of the period appeared in a total of four women's magazines published in Istanbul whose publishers were also women, as well as the roles these discourses assigned to women. The study examines how a perception of Europe/the West developed in women's magazines, which were among the first publishing activities, whether gendered and nationalist discourse was reproduced in newspapers and magazines, and the position women's magazines adopted in the face of this discourse.

Keywords: Ottoman Greek printing houses, the Ottoman Greek press, Ottoman Greek women's magazines, the Ecumenical Patriarchate, the Phanariots.

GİRİŞ

Köklü değişimlerin yaşandığı 19. yüzyılda meydana gelen siyasi ve kültürel olayların izleri, önemli bir tarihî kaynak olan gazete ve dergilerden takip edilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan süreli yayınlar çok sayıda araştırmanın konusu olmuştur. Bununla birlikte alanda hâlâ doldurulmayı bekleyen boşluklar vardır. Bu çalışmada öncelikle İmparatorluk sınırları içinde açılan ilk Rum matbaalarına ve günümüze dek ulaşmayı başarmış olan, içerikleri hakkında az çok fikir veren yayınlara değinilecektir. Devamında, ilk Rum gazeteleri ile bu gazetelerin gündemini oluşturan siyasi sorunların ve dönemin egemen ideolojik söyleminin ilk yayın faaliyetlerinden olan kadın dergilerinde nasıl yer bulduğu incelenecektir.

İlk Rum matbaalarında basılan eserlerin birçoğu dinî içerikli metinlerdi. 17. ve 18. yüzyıllarda yoğunlaşan Katolik misyonerlere karşı hazırlanmış bu risaleler İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde açılmış matbaalarda basılıyordu. Osmanlı'nın, 19. yüzyıl ortalarında Batı tarzı çağdaşlaşma modelini uygulamaya koyması ile toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan değişimler süreli yayınların doğuşuna neden olmuştu. Bu değişimlerin yol açtığı tartışmalar ve dönemin baskın ideolojileri de aynı dönem yayımlanan gazete ve dergilerin gündemini oluşturmaya başlamıştı. 1862 nizamnâmesi ile kilise dışı üyelerin meclise dâhil olması ve devamında yaşanan "*Bulgar sorunu*" sonucu Patrikhane'nin, o güne dek tekelinde bulundurduğu gücü bir nebze kırmıştı. Yunanistan, Megali İdea (Büyük Ülkü) nedeniyle; Patrikhane ise o zamana kadar sahip olduğu gücü kaybedeceği endişesi ile Makedonya ve Trakya bölgelerinin Bulgar Eksarhlığı'na verilmesini engellemeye çalışıyordu. Yunan ve Bulgar entelijansiyası bu bölgeler üzerinde girdikleri mücadelede dilin belirleyici olduğunu düşünüyor, Rumca ya da Bulgarca'yı yaymaya çalışıyordu. Bu bağlamda kadına biçilen anne-eğitmen rolü önem taşıyordu. Kadına, o güne dek yerine getirmekle yükümlü olduğu geleneksel görevlerinin yanına ulusu eğitmek gibi bir görev daha eklenmişti. Rumca ve Ortodoks geleneğin kız ya da erkek tüm çocuklara aktarılmasının, Rum milletinin devamlılığını sağlamada kilit rol oynayacağına inanılıyordu. Bu anlamda kadın eğitimi de ayrı bir önem kazanmıştı. Tüm bu gelişmeler, dönemin Rum matbuatının da ana gündemini oluşturmuyordu. Dönemin cinsiyetçi ve milliyetçi söylemine uygun olarak kaleme alınan çok sayıda metin, gazete ve dergilerde yayımlanıyordu. Kadın dergileri, sayfalarında çoğu zaman aynı söylemi tekrarlıyor olsa da bu söyleme karşı çıktığı noktalar da oluyordu.

Türkiye ve Yunanistan kütüphanelerinde dağınık bir halde bulunan kadın dergilerinin tamamına yakını Girit Üniversitesi, bilimsel araştırma projesi kapsamında yakın zamanda elektronik ortama aktarıldı.¹ Çalışmada yer alan kadın dergileri bu platform üzerinden indirilip incelenmiştir. Etnik ya da ulus kimliğini tanımlayan Rum/Rumca, Yunan(lı)/Yunanca, Helen/Helence ve Grek/Grekçe sözcükleri Çağdaş Yunan çalışmalarında terminoloji açısından en sorunlu alanlardan biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum sözcüğü, konuştuğu dile bakılmaksızın Patrikhane'ye bağlı tüm Ortodokslar için kullanılırdı. Ancak milliyetçi ideolojilerin ortaya çıkışıyla birlikte ulusun ismi de bir sorun hâline gelmişti. Çağdaş Yunan edebiyat tarihinde "*dil sorunu*" olarak adlandırılan, Yunan ulus devletinin kuruluşundan kısa bir zaman önce aydınlar arasında gerçekleşen tartışmalarda Helen, Rum ve Grek sözcüklerinden hangisinin kendi ulus kimliklerini tanımladığı çokça tartışılmış, en nihayetinde Helen sözcüğünde karar kılınmıştı. Çalışmanın konusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanca konuşan Ortodoks Hristiyanları tarafından İmparatorluk sınırları içinde yayımlanmış ilk kitaplar ile süreli yayınlar olduğu için bu makalede Rum/Rumca sözcükleri tercih edilmiştir. Yunan ulus devletinden bahsedildiği durumlarda ise, Yunan(lı)-Yunanca sözcükleri kullanılmıştır.

¹ Girit Üniversitesi Araştırma Fonları (KA 3107, KA 4682, KA 10632) ile Girit İdari Bölgesi (KA 12113) tarafından desteklenen, Prof. Dr. Katerina Dalakoura'nın yürütücülüğünü yaptığı söz konusu proje, Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum Cemaati tarafından yayımlanan kadın dergilerini konu alır. Proje web sitesine şu adresten ulaşılabilir: <https://kypseli.fks.uoc.gr/index.php>

İlk Rumca Yayınlar ve Rum Matbaaları

İlk Rumca kitaplar matbaanın icadından kısa bir süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında Milano, Venedik, Roma, Floransa, Viyana ve Leipzig gibi Avrupa şehirlerinde yayımlandı. Rönesans'la birlikte eski çağ kültürlerine artan ilgi sonucu ilk basılan eserleri Antik Yunan dilinin öğretimine yönelik gramer kitapları ile sözlükler oluşturmaya başladı. Avrupa'nın aksine Osmanlı İmparatorluğu'nda matbaa görece geç bir tarihte ortaya çıktı. İmparatorluk içinde ilk basım faaliyetlerini gerçekleştiren Seferad Musevileri² (İstanbul, 1493/94) ile Ermenilerdi (İstanbul, 1567). İlk Rum matbaası ise bundan tam altmış yıl sonra, 1627'de, gene İstanbul'da kuruldu. 1620'de Londra'ya giden keşiş Nikodimos Metaksas (1585-1646) orada bulunduğu süre zarfında matbaa sanatını öğrenip Rumca bazı kitaplar da yayımlamıştı. O dönem Patrik olan Kirilos Lukaris (1572-1638) Venedik ve Padova'da aldığı teoloji eğitimi daha da ilerletmek amacıyla Wittenberg ve Cenova'da bulunduğu sırada Kalvinist öğretiden etkilenmiş (Cyril Lucaris, t.y), Protestan teologlarla yakın ilişkiler kurmuştu. Yazılarını yayımlayabilmek için Patrikhane çatısı altında bir matbaa kurmak isteyen Lukaris, Metaksas ile birlikte Beyoğlu'nda kiraladığı bir evde matbaasını kurar. Basımevi, dönemin aydın çevresinden insanların bulunduğu bir kültür merkezi işlevi de görüyordu (Pektaş, 2015, s. 22-23). Bu matbaada 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda yoğunlaşan Katolik misyonerliğine karşı Ortodokslukla ilgili risaleler hazırlanıyordu. Bilindiği üzere, Fransa'ya verilen kapitülasyonların 1673'de yenilenmesi sonucu "*Katolik propagandası*" hız kazanmış, İmparatorlukta yaşayan Hristiyanlar arasında ise bu mezhebe geçişler artmıştı (Berkes, 2014, s. 150). Berkes'e göre Lukaris, Kalvinizmin etkisi altında bir kilise reformu yapmak niyetindeydi; ancak hem Ortodoks hem Katolik Kilisenin esas endişesi Lukaris'in, Aryanizm ve Üniteryenizm inançlarını getireceğiydi (2014, s. 60). Pektaş'ın, İngiltere İstanbul büyükelçisi Sir Thomas Roe'nun notlarından aktardığı bilgiye göre, Metaksas ve yardımcıları Cizvitlerden ölüm tehditleri alana dek bu evde yaşamış, basım faaliyetlerini burada sürdürmüş, sonrasında ise güvenlik nedeniyle İngiliz elçinin evine taşınmışlardır (2015, s. 22).

Cizvitlerin, matbaada Ortodokslar arasında isyanı kışkırtan yayınların yapıldığı ve Lukaris'in basılan kitabında Hz. Muhammed'e hakaret içeren bir pasaj buldukları yalanını yaymaları sonucu Sadrazam Damat Halil Paşa (1626-1628) yüz elli yeniçeriye matbaayı basmaları emrini verir. Yapılan incelemede iddiaları doğrulayan bir durum olmadığı ortaya çıkınca Metaksas suçlamalardan beraat eder; bu olaydan sonra basımevini Kefalonya'ya taşır (Pektaş, 2015, s. 27, 29). Matbaa konusunda, İstanbul'da, ikinci girişim Patrik V. Kirilos tarafından gerçekleştirilse de resmî olarak Patrikhane matbaası Patrik V. Grigorios tarafından 1797 yılında kurulacaktır.

17. yüzyıldan 20. yüzyıla dek Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı yerlerinde çeşitli matbaalar açılır. Örneğin, İzmir'de 1840-1922 yılları arası Rum matbaasının oldukça aktif olduğu söylenir (Yanakopulos, 1988, s. 247). Bununla birlikte, tam olarak tespit edilememiş olsa da gene İzmir'de basılan ilk metnin Aziz Simeon'a ait bir ayin, çıkarılan ilk kitabın ise Abraam Omirolis'in *To Dokimion epistolikon kanonon* (Mektup Yazma Kuralları Üzerine Bir Deneme, 1834) olduğu belirtilir. 1819-1821 yılları arasında Ayvalık'ta ve Sakız Adası'nda da matbaalar açılır. Dönemin en önemli Rum okullarından olan Ayvalık Akademisi'nde eğitim gören Konstantinos Tombras, ünlü matbaacı Ambroise-Firmin Didot'un (1790-1876) basımevinde matbaa sanatını öğrenmesi için Paris'e gönderilir. Tombras 1818'de Ayvalık'a dönerek Orfani Panagia Kilisesi'nin avlusunda matbaasını açar. Daha sonra, beraber çalıştığı Konstantinos Dimidis ile birlikte 1828 yılında, Yunanistan'ın ilk başkenti Nafplion'da ilk özel basımevini açacaktır (Hacialeksandru, 2025).

² İstanbul dışında İmparatorluğun farklı şehirlerinde de basımevleri açan Musevilerin, özellikle, Selanik'te matbaacılık konusunda etkin rol oynadıkları, Selanik'i "*175 yıl boyunca bir kitaplar kenti*" hâline getirdikleri söylenir (Strauss, 2014, s. 16; Lewis, 2013, s. 71).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan Rum matbaaları arasında en önemlilerini Tuna Beylikleri'nde açılanlar oluşturur. 1709/10-1821 yılları arası Eflak ve Boğdan'a voyvoda olarak atanan Fenerli Beyler, Kudüs Patrikleri Dositheos (1641-1707) ve Hrisanthos (1707-1731) ile işbirliği yaparak Yaş ve Bükreş Akademileri gibi okullar açıp matbaa ve kitap basımına büyük ölçüde katkı sağlamışlardır (Svoronos, 1999, s. 55). Ancak Fenerli Beylerden önce de Yaş, Bükreş, Târgovişte ve Remnik Rumca kitapların basıldığı önemli şehirlerdi (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 275). Matbaacılar, çoğu kez, Ulah olmakla birlikte kitapları basıma hazırlayanlar Rum aydın ve öğretmenlerdi (Hacialesandru, 2025). Eflak ve Boğdan'daki ilk Rum matbaası 1642'de Yaş'ta kurulur. Dinî içerikli tek bir kitabın basılabildiği bu matbaanın 1650'de çıkan bir yangın nedeniyle yok olduğu iddia edilir (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 272). 1682'de, gene Yaş'ta, Kudüs Patriği Dositheos tarafından bir matbaa daha kurulur. Fransa'nın Katoliklik misyonerliğine karşı metinlerin yayımlandığı bu matbaada basılan ilk kitap, Kudüs Patriği Nektarios'un *Andirisis peri tis arhis tu Papa* (Papalık Makamına İtiraz)dır. Bastığı kitapları okurlarına ücretsiz dağıtan matbaanın 1698'e kadar faaliyet gösterdiği biliniyor (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 273). Marinesku & Rafaila Bükreş, Remnik ve Târgovişte'deki basım faaliyetlerini Gürcü keşiş Anthimos ile ilişkilendirirler (2004, s. 275). Anthimos Rumence ve diğer Slav dillerinin yanı sıra Rumca ve Rumca-Arapça, Rumca-Rumence şeklinde çift dilli yayınlar da yapıyordu. Buna göre, Bükreş'te basılan ilk Rumca kitap, Manuil Peloponisos'un *Enhrinion kata tu shismatos ton Papiston* (Papacıların Bölünmesine Karşı Risale, 1690)sidir (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 266). Anthimos'un, sonradan Remnik psikoposu olacak olan Mitrofanis Grigoras ile birlikte bastığı iki kitap, dönemin dinî tartışmalarını göstermeleri bakımından kayda değerdir: 1) *Kata ton kalvinikon kefareon, ke erotiseon Kirilu tu Lukareos, Antirisis* (Kirilos Lukaris'in Calvinist Başlıklarına ve Sorularına Reddiye, 1690) ve 2) *Enhrinion kata tis kalvinikis frenovlavias* (Calvinist Deliliğe Karşı Risale, 1690). İlk eser, Lukaris'in kalvinist eğilimine sıcak bakmayan bir din adamı olan Meletios Sirigos'a, ikincisi ise Kudüs Patriği Dositheos'a aitti (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 267). Tuna Beylikleri'ne atanan ilk Fenerli Bey olan Nikolaos Mavrokordatos'un (1680-1730) bir eseri de, *Peri kathikondon Biblos* (Görevler Hakkında Kitab-ı Mukaddes, 1719), gene Anthimos'un matbaasında basılır. Aslında Mavrokordatos Bey 1714 yılında, Yaş'ta, Kudüs Patriği Hrisanthos'un desteği ile bir okul ve matbaa açar; ancak çok az sayıda Rumca kitabın basılabildiği bu matbaa kısa sürede kapanır (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 273). Dukas Stratiotis adında Taşozlu bir Rum tarafından gene Yaş'ta kurulan başka bir matbaa ise 1756 yılına kadar faaliyet gösterebilmiştir. 1767 yılında En ti Neosistathisi Tipografia tu Orthodoxu Genus ton Romeon en Vukurestio (Bükreş Rum Ortodoks Soyunun Yeni Kurulan Matbaası) adıyla açılan basımevini, Fenerli Bey Aleksandros Gikas'ın (?-?) kurduğu, masraflarının ise Kudüs Patrikliği tarafından karşılandığı söylenir (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 271). Bundan az bir zaman sonra, 1783'te, Bükreş'te Rumca yayınların yapıldığı yeni bir matbaa daha açılır. Kısaca Neosistathisi Tipografia (Yeni Kurulan Matbaa) şeklinde anılan ve dönemin diğer birçok matbaasının aksine din dışı yayınlar yapan bu basımevi, Nikolaos ve İoanis Lazaros adında Yanyalı iki kardeşe aittir (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 272). 1786 yılına gelindiğinde Mihail Ro ve Georgios Hacı-Dimu adında iki Rum'un adının geçtiği anonim bir basımevinde Mavrokordatos Bey'in *Logos kata nikotianis* (Tütüne Karşı Düşünceler) başlıklı kitabı yayımlanır. 1812 yılında içlerinde Rumen tüccarların da bulunduğu bir grup Rum aydınının, Boğdan Voyvodalığı'na bir basımevi açma taleplerini iletmeleri sonucu kurulan matbaada çok sayıda Rumca eser basılır. 1821 Yunan İsyanının hemen öncesinde Fenerli voyvoda ve Babiâli tercümanı Konstantinos İpsilandis'in (1760-1816) oğlu Aleksandros İpsilandis'in (1792-1828) üç bildirisinin de bu matbaada basıldığı tahmin edilir (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 275). 1817'de Bükreş Müzik Okulu'nda çalışan bir öğretmen, Petros Manuil, öğrencileri el yazmalarını kopya ederken yorulmasınlar diye notaların basıldığı ilk matbaayı açar (Marinesku & Rafaila, 2004, s. 275).

17. yüzyıldan Yunan İsyanının patlak verdiği 1821 yılına dek Yaş ve Bükreş'te 12/13 Rum matbaası faaliyet gösterir. Ancak, 1830 yılından itibaren basılan kitapların içeriklerinde bir değişiklik

yaşandığı gözlemlenir. O zamana dek, ağırlıklı olarak, yayımlanan dinî içerikli risalelerin ve kitapların yerini çağdaş Yunan edebiyatından metinler, Antik Yunancadan ve Batı edebiyatından yapılan çeviriler, okul kitapları, sözlükler, gramer kitapları ile yönetim, hukuk, tıp ve coğrafya gibi çok çeşitli alanlardan metinler alır. Bu anlamda Tuna Beylikleri'nde ve sonrasında kurulan Romanya'da Rum matbaacılığı açısından iki parlak dönem olduğu iddia edilir. Bunlardan ilki, hâlâ Osmanlı egemenliğinde bulunduğu döneme denk gelen 1847'ler, diğeri ise 1897-1898 yılları arasındır (Marinescu & Rafaila, 2004, s. 276)³. Fenerli Rum aydınlar, gerek kurdukları okullar gerekse yoğun yayın faaliyetleriyle Aydınlanma düşüncesini Osmanlı İmparatorluğu'nun Rum nüfusuna olduğu kadar Tuna Beylikleri'nde yaşayan Rumen nüfusu da aktarmışlardır (Marinescu & Rafaila, 2004, s. 275, 278).

Fenerli aydınlar Osmanlı dış politikasında etkin bir konuma sahip olan baştercümanlık ve voyvodalık görevlerini 1821 yılına dek sürdürürler. Yunan İsyanı ile birlikte bu görevlerine son verilir; ancak Fenerlilerin, *"kendi çıkarlarıyla imparatorluğun bütünlüğünün korunmasını bir tuttukları ve yalnızca birkaçının bağımsızlık savaşında etkin görev aldığı"* iddia edilir (Clogg, 1997, s. 36). Dolayısıyla her ne kadar Batı düşüncesinin Rum nüfusa aktarılmasında etkin rol oynamış olsalar da Patrikhane ve birçok Fenerli için devrim düşüncesi, bağımsız bir Yunan ulus devletinin kurulacağı anlamını taşımıyordu. Bunun aksine, tarihi konjonktür gereği yaşanan tüm değişimleri Katolik Hristiyan Batı'ya ait gelenekler şeklinde kabul edip bu değişimlere şiddetle karşı çıkıyorlardı (Millas, 1999, s. 143). Öte yandan, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaretin Rum nüfusun yoğunlukta olduğu Anadolu ve Balkanlar'da artış göstermesi sonucu Rum topluluk arasında üretim artmış, ticari ortaklıklar kurulmaya başlanmıştı (Svoronos, 1999, s. 51-53). Bu sayede ortaya çıkan iki toplumsal sınıf, tacirler ve denizciler, aracılığıyla Aydınlanma düşüncesinin önemli eserleri İmparatorluk içine girmiş, Rum topluluk arasında yayılma olanağı bulmuştu. Gerçekten de 18. yüzyılın sonlarına doğru kitap basımı kayda değer bir artış göstermiştir. Yunan edebiyat tarihi uzmanlarından Konstantinos Dimaras, ünlü çalışması *Çağdaş Yunan Aydınlanması*'nda, basılan kitapların sayısını ve içeriğini daha iyi ortaya koyabilmek için 18. yüzyılı yirmi beş yıllık dönemler şeklinde dörde böldüğü bir tablo oluşturmuştur (2009, s. 30). Bu tabloya göre, basılan toplam kitap sayısı, sırasıyla 107, 210, 455 ve 749'dur. Dinî içerikli kitaplar ise ilk dönem basılan toplam kitap sayısının %75'ini oluştururken, yüzyıl sonunda %53'e gerilemiştir. Bu anlamda Clogg tacirlere ayrı bir önem atfeder. Buna göre,

Onsekizinci yüzyılın son otuz ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yirmi yılında görülen aydınlar uyanışını somut temellere oturtma sorumluluğunu üstlenen tacirlerdi. Ulusal bilincin gelişiminde bu, artık Ortodoks Hristiyan olmanın değil de özellikle Yunan olmanın ayırımına varmada hayati bir öneme sahipti. Vakıf okulları ve kütüphaneler kurdular; asıl itibarıyla imparatorluk sınırları dışında büyüyen ve giderek laikleşen, Yunan okuyucusuna yönelik yayımlara parasal destek sağladılar. Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde basılan kitaplar ilk yirmi beş yıldakilerin yedi katı kadardı. 1821'den önceki yirmi yılda 1.300 kadar değişik konuda kitap basıldı (1997, s. 40-41).

Din dışı içeriğe sahip Rumca kitaplar 1810'ların sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde de basılmaya başlanır. Yaş, Bükreş, Ayvalık ve Sakız Adası gibi laik eğitimin de merkezi olan yerlerde basılan bu kitaplar, 1801-1820 arası toplam kitap üretiminin yalnızca %2'sini, 1820'de ise %20'sini oluşturur (İliu, 2005, s. 73). Konunun uzmanlarından İliu din dışı içeriğe sahip kitaplardaki bu artışın, Aydınlanma düşüncesinin tam anlamıyla benimsendiği ya da geleneksel düşüncenin artık gerilemeye başladığı yanılışına düşülmemesi gerektiği konusunda uyarır. Bu türden yayınlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rum okura çok az sayıda ulaşıyordu ve hem İmparatorluk içinde

³ Matbaa ve matbaacılık konusunda önemli bir yere sahip olan Tuna Beylikleri, devamında gelişen Rumca basın faaliyetlerinde de kayda değer bir yol katetti. 19. yüzyıl boyunca Tuna Beylikleri'nde toplam 31 tane gazete ve dergi basıldı. Bunların bazıları çok uzun ömürlü olmaları açısından önem taşır. Örneğin, *Î Iris. ton laon tis Anatolis* (Doğu Halklarının İris'i, 1865-1941) Tuna Beylikleri'nde yayımlanan en uzun ömürlü gazetedir (Lazar, 2012, s. 140).

hem de diğer Avrupa şehirlerinde Rum tacirlerin faaliyet gösterdiği merkezlerde okunma olanağı buluyordu. Dinî içerikli kitaplar ise Osmanlı'da rahatlıkla yayılıyordu. Bununla birlikte, geleneksel kitapların aksine din dışı içeriğe sahip olanların ikinci baskıları çok ender yapılıyordu (2005, s. 67). Patrikhane, ilk zamanlarda her ne kadar yeni düşünceleri desteklemiş, gerek eğitim gerekse kitap basımı konusunda inisiyatifi ele almış olsa da Fransız Devrimi ile birlikte bağımsız bir ulus anlayışının yayılması ve eleştiri oklarının kendine dönmesi sonucu yenilik karşısındaki tutumunu sertleştirmiştir.

Yeniden İstanbul'a dönecek olursak, 1797 yılında muhafazakâr düşüncenin en önemli temsilcisi sayılan Patrik V. Grigorios tarafından kurulan Patrikhane matbaasında, 1798'de ilk genelge yayımlanır. V. Grigorios, Napolyon Bonapart'ın Yedi Adalar'a girişinin ardından yayımladığı bu genelgede, *İ Engiklios pros tus katikus ton İonion Nison* (İyon Adalarında Oturanlar İçin Genelge), ada halkından bu demokratlara kulak asmayıp direnmelerini ister (Kordatos, 1974, s. 100). Aynı yıl Patrikhane matbaasında iki metin daha yayımlanır: *Patriki Didaskalia* (Pederler Öğretisi) ve *Hristianiki Apologia* (Hristiyan Savunması). Aydınlanma düşüncesinin önde gelen iki ismini, Adamantios Korais'i (1748-1833) ve Rigas Velestinlis'i (1757-1798) hedef alan bu iki metin, dönemin demokratik düşüncelerine şiddetle saldırıyor, özgürlük kavramını Katolik Batı'ya ait bir "şeytan icadı" olarak görüyordu (*Didaskalia Patriki*, t.y.). Patrikhane bu dönemde ardı ardına yayımladığı genelgelerle Fransız Devrimi'ni ve Aydınlanma düşüncesini mahkûm etmiş, Velestinlis ve Korais gibi demokratik bir yaşam biçimini savunan aydınları kınamış, din dışı içeriğe sahip olan kitapları yasaklamış, bu türden yayınları satın alıp okuyanları – hatta bulduğu halde yakmayanları – aforoz etmekle tehdit etmiştir (İliu, 2001, s. 22-23). Gene Patrik V. Grigorios tarafından yayımlanan bir genelgenin ardından İzmir, Ayvalık, Midilli ve Sakız'daki okullar kapatılmıştır (İliu, 2001, s. 24). Grigorios daha sonra Yunan millî hareketini ve hareketin lideri kabul edilen Aleksandros İpsilandis'i aforoz etmiştir (Millas, 1999, s. 143-147). 1821'de kapatılan matbaa, Yunanistan'ın bağımsızlığının resmen tanınması ile birlikte yeniden açılacaktır.

Rum Matbuatının Doğuşu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la birlikte sistematik hale gelen Batı tarzı çağdaşlaşma hareketinin, matbaanın yanı sıra yol açtığı sonuçlardan biri de süreli yayınların doğuşudur. Osmanlı yönetimi yapılan yenilikleri duyurmak ve geniş alanda uygulanmasını sağlamak amacıyla çeşitli gazeteler çıkarmaya başlamıştı. Bu anlamda Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın (1769-1849) 1828 yılında Kahire'de çıkardığı *Vakayi-i Mısriye* Türkçe yayımlanan ilk gazete olarak kabul edilir (İlk Türkçe Gazeteler, t.y.).⁴ Mehmet Ali Paşa bundan tam üç yıl sonra, 1830'da, Hanya'da *Vakayi-i Giridiye* adında başka bir gazete daha yayımlamıştır. Bu gazete Türkçenin yanı sıra *Kritiki Efimeris* (Girit Gazetesi) adıyla Rumca da çıkıyordu. Türkçe-Rumca çift dilli yayımlanan bir diğer gazete de Sultan II. Mahmut'un girişimiyle 1831'de İstanbul'da çıkarılan *Takvim-i Vekayi*'dir. Bu gazetenin *Othomanikos Mnitoras* (Osmanlı Haberci) adıyla yayımlanan Rumca baskısını Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem Atina büyükelçisi olan Konstantinos Musuros'un kardeşi İoannis Musuros çıkarıyordu (Stamatopulos, 2008). Gazete, Rumcanın yanı sıra Fransızca, Arapça, Farsça ve Ermenice de yayımlanıyordu.

Resmî sayılabilecek bu gazeteler dışında ilk Rum gazetesi, İngiliz ve Amerikan misyonerlerin yardımıyla 1831 yılında İzmir'de çıkarılan *O Filos ton Neon* (Gençlerin Dostu)dur. Protestan misyonerlerin İzmir'de kurdukları okullar ve çıkardıkları gazeteler⁵ Rum matbuatının bu şehirde ortaya çıkmasında dönüştürücü bir rol oynamıştır. Rum gazeteciliğinde İzmir'in öncü olmasının

⁴ Mısır, Rum basın tarihi açısından önemli bir merkezdi. İlk gazetenin (*Egiptos* / Mısır, 1862) diğer merkezlere göre daha geç bir tarihte yayımlandığı Mısır, özellikle 1890-1936 yılları arası en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde yayımlanan gazetelerden ikisi özellikle yayın ömürleri açısından kayda değerdir: *Tahidromos* (Posta, İskenderiye 1880-1985) ve *Fos* (Işık, Kahire 1896-1997). Bk. Kuçopanagu, 2005, s. 361-362.

⁵ "Fransızca basının beşiği" olarak tanımlanan İzmir'de yayımlanan gazeteleri Avrupa ile ticaret yapan tüm tüccarlar okuyordu: *Journal de Smyrne* (1832-1842); *Echo de l'Orient* (1838-1846); *L'Importial* (1841-1915) vb. (Koloğlu, 1992).

nedenleri arasında, İzmirli Rumların ticaretle uğraşıyor olmaları, ekonomik açıdan görece daha rahat bir konumda bulunmaları ve Batı'yla sürekli bir ilişki içinde yer almaları gösterilir (Leidi Marks, 2005, s. 443). *O Filos ton Neon* ve devamında çıkarılan *Astir en ti Anatoli* (Doğu'daki Yıldız) İzmir'deki misyonerlerin yardımıyla çıkarken, *Mnemosyne* (1832-1833) misyoner karşıtlığı ile tanınan Kiriakos Lambrilos Hacinikolaos tarafından yayımlanıyordu.

1862 yılına dek sadece İzmir'de 22 Rum gazetesi yayımlandı; ancak bunların birçoğu kısa ömürlüdür (Leidi Marks, 2005, s. 445). Kısa ömürlü olmalarının nedenleri arasında Osmanlı yönetiminden basım için gerekli izni alamamaları; yayımladıkları içeriklerin "sakıncalı" bulunması ve bu nedenle kapatılmaları; yeterli sayıda aboneye ulaşamamaları gösterilir. Bu gazetelere örnek olarak *To Argos* (Aydınlık), *İ İoniki Melisa* (İyonya Arısı), *O Esperinos Kiriks* (Akşam Habercisi), *O Filos tu Lau* (Halkın Dostu), *O Filalithis* (Gerçek Dostu), *İris*, *O Emborikos Tahidromos tis Smirnis* (İzmir'in Ticaret Postası), *Tilegrafo tis Smirnis* (İzmir'in Telgrafi), *İ Alithia* (Gerçek) vb. verilebilir (Leidi Marks, 2005, s. 446). 1922'ye dek şehirde toplam 140 gazete ve derginin basılmış olduğu iddia edilir (Kuçopanagu, 2005, s. 360). Rum gazeteleri arasında kayda değer bir örnek olan *Amalthia* gazetesi İmparatorluk içinde yayımlanan en uzun ömürlü gazetelerden biridir. 1838'den 1922'ye kadar çıkan ve dört kez el değiştiren gazete, 1922'den sonra çok kısa bir süreliğine Yunanistan'da da yayın hayatına devam eder (Leidi Marks, 2005, s. 446). Yayın ömrü açısından kayda değer bir diğer gazete, İzmir'in seçkin ailelerinden gelen İoannis İsidoridis Skilisis tarafından çıkarılan *Efimeris tis Smirnis* (İzmir'in Gazetesi)dir. Skilisis 1849 yılı Nisan ayında, hükûmetten gerekli izinleri alıp yayın hayatına başlamış; ancak 1854'te somut bir sebep göstermeksizin gazeteyi kapatıp Trieste'ye gitmiş ve bir yıl sonra burada *İ İmera* (Gün, 1855-1863) adında başka bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Yeni gazetesinin ilk baskısında bu eyleminin nedeninin, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa devletleri hakkındaki düşüncelerini rahatça dile getirebilmek ve İmparatorluğun Ortodoks Hristiyan halkının, gerçeği öğrenebilmesini sağlamak olduğunu yazmıştır. Bu durumu yorumlayan araştırmacı Leidi Marks'a göre, Skilisis'in İmparatorluk dışında yeni bir gazete çıkarmak istemesinin asıl nedeni Osmanlı yönetiminin değil, Patrikhane'nin uyguladığı sansürdür (2005, s. 446-447). Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Tanzimat döneminde Patrikhane'de gerçekleşen değişikliklere bakmamız gerekir.

1839 Hatt-ı Şerifi ve devamında yayımlanan Hatt-ı Hümayûnu (1856) devlet kurumlarının laikleşmesini öngörüyordu. Gayrimüslimler söz konusu olduğunda, her bir topluluğun, çağdaşlaşma programına uygun olarak kendi nizamnamesini hazırlaması gerekiyordu. Buna göre Rum milleti "biri on kişiden oluşan bir Ruhani meclis, diğeri bu meclisin üyesi olan psikoposların arasından seçilen dört kişi ile sekiz laik üyenin (kilise dışı üye) oluşturduğu bir karma meclis" kuracaktı (Liazos, 2021, s. 304). Patrikhane, düzenlemesi istenilen bu nizamnameye kendi nüfuzu sarsılacağı endişesiyle karşı çıkıyordu. Kilise dışı üyelerin Patrikhane meclisine dâhil olmasıyla Osmanlı İmparatorluğu, yalnızca Patrikhane'nin sahip olduğu imtiyazları cemaat üyelerinin tümüne yayıyordu. Bu şekilde Patriğin nüfuzunu sınırlandırarak onu "toplumsal kurumların laikleşmesinin kefil" olarak atıyordu. Böylelikle dünyevi işlerden artık laikler sorumlu olacaktı (A. Anagnostopulu, 1999, s. 7, 14). Bu şartlar altında, aşağıda da değinileceği üzere, İmparatorluk içinde çıkan kimi gazeteler Patrikhane'ye nizamnameyi uygulaması konusunda baskı yapıyordu. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında Sikilissis'in, yeni gazetesini Trieste'de basmak istemesi bir parça anlaşılabilir. Nitekim Ataman'ın, Server İskit'in *Türkiye'de Matbuat Rejimleri* (1939) adlı çalışmasından aktardığı bilgiye göre, 1840-1857 yılları arası matbaayla ilgili çıkarılmış yedi irade söz konusuydu. Bu iradeler "kitap tabettirmeden önce padişah'tan izin alınması, söz konusu dönemde sayıları artan ruhsatsız matbaaların ellerine geçeni basmalarının önüne geçilmesi, bu matbaaların bastığı kitaplar yüzünden işleri azalan devlet matbaasının zarar etmemesi ve Darülfünun'da okutturulacak kitapların tetkik

edilmesi gibi amaçlarla çıkarılmışlardı" (2014, s. 31-32). Dolayısıyla 1864 yılında çıkarılan ilk Matbuat Nizamnamesine kadar ciddi bir müdahalenin olmadığı söylenebilir⁶.

Bu şartlar altında İstanbul'da, Bâbîâlî memuru Konstantinos Adosidis (Kostaki Adosidi Paşa) tarafından, 1843 yılında *Tilegrafos tu Vosporu* (Boğaziçi Telgrafı) adında bir gazete yayımlanır. Adosidis gazeteyi 1857 yılı Haziran ayında, gene Bâbîâlî'de memur olan Dimitrios Ksenis'e devreder. Ksenis *Tilegrafos tu Vosporu*'yu henüz çıkarmaya başladığı *Vizandis* (Bizans) gazetesıyla birleştirerek *Tilegrafos tu Vosporu ke Vizandis* (Boğaziçi Telgrafı ve Bizans) başlığı altında 1871 yılına dek yayımlamaya devam eder. Gazete, Patrikhane'ye yukarıda kısaca değindiğimiz nizamata uygulamaya koyması için baskı yapar (Stamatopulos, 2008). 1861 yılında, bugün Fener Rum Erkek Lisesi olarak bildiğimiz Soyun Büyük Okulu'nda (Megali tu Genus Sholi) çalışan üç öğretmen tarafından *Anatolikos Astir* (Doğu Yıldızı) adında bir gazete yayımlanmaya başlar. Gazetenin amacı, tıpkı *Tilegrafos tu Vosporu ke Vizandis* gibi, Patrikhane'ye nizamata konusunda baskı yapmaktır (Stamatopulos, 2008). Ruhban ve laiklerden oluşan Karma Meclis *Anatolikos Astir*'i Patrikhane'nin resmî yayını yapmaya kalkınca, dönemin Patriği II. İoakeim, *Omonia* (Birlik) adında muhalif bir gazete çıkarmaya karar verir. Nizamata konusunda Patrikhane'yi sıkıştıran başka gazeteler de vardı: *Anatoli*⁷ (Şark), *İ Konstantinupolis* (Konstantiniyye), *O Tipos* (Matbuat). Patrikhane'nin reformlar karşısındaki bu ısrarcı tutumuna yalnızca laik cepheden değil, bazı metropolitlerden de itirazlar yükseliyordu. Bu nedenle, Patrikhane aracılığıyla basılan, *Armonia* (Armoni, 1864-68) gazetesi Amasya'nın reform yanlısı metropoliti Sofronios'u eleştiriyordu (Stamatopulos, 2008).

Patrikhane'nin, kendi nüfuzunu sınırlandıracağını düşündüğü bu yeniliğe karşı direnişi 1876 yılına dek sürer (Svoronos, 1999, s. 94). Patrikhane'nin, tüm Ortodokslar üzerinde sahip olduğu otoritesini sınırlandıran tek şey Ruhani meclisin yanında kilise dışı üyelerden oluşan bir karma meclisin kurulması değildi. Yunanistan'ın yanı sıra diğer Balkan milliyetçiliklerinin de Osmanlı toprakları üzerinde hak talep etmesi sadece Osmanlı yönetimini değil, Ekümenik Patrikhane'nin de geleneksel konumunu sekteye uğratiyordu. Bu durum 1870 yılında özerk bir Bulgar Kilisesi'nin (Eksarhlık) kurulmasıyla kriz noktasına varır. Patrikhane, yeni kurulan bu Kilise'yi ayrılıkçı (şizmatik) ilan eder (1872). Ancak asıl sorun Bulgar Eksarhlığının tanınıp tanınmamasından ziyade, Eksarhlığa bağlı olacak bölgelerdir (Svoronos, 1999, s. 98). Yunanistan ve Patrikhane, Bulgar Eksarhının İstanbul'a yerleşmesini istemiyor (Kardaras, 1993, s. 165), Makedonya ve Trakya bölgelerinin yeni kurulan bu Kilise'ye verilmesini engellemeye çalışıyordu (Kardaras, 1993, s. 159, 184, 186). Bulgar milliyetçileri bu bölgede yaşayıp Slav dillerinden birini konuşanları 'Bulgar' sayarken, Yunan milliyetçileri Patrikhane'ye bağlı kalıp çocuklarını Yunan okullarına gönderenleri 'Yunan' sayıyordu. Her iki milliyetçilik de dilin, ulus bilincinde belirleyici bir rol oynadığına inanıyor, Yunanca ya da Bulgarcanın bu bölgede yayılması ile

⁶ Leidi Marks 1830-1845 arası hem Patrikhane hem Osmanlı yönetimi tarafından, 1845-1856 arası ise yalnızca Patrikhane tarafından sansür uygulandığını iddia eder (2005, s. 444).

⁷ Rumca basın literatüründe Karamanlica (Yunan harfleriyle Türkçe) süreli yayınlar başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Rum nizamnamesi ve Bulgar "sorunu" açısından birkaç noktanın vurgulanmasında yarar vardır. Evangelinos Misailidis (1820-1890) 1843 yılında, İzmir'de, *Şark* adında Karamanlica bir gazete çıkarmaya başlamıştı; ancak 1850'de çıkan İzmir yangını sonucu matbaasının tahrip olması nedeniyle İstanbul'a gelmiş ve bir yıl sonra, *Şark*'ın adını Yunancada aynı anlama gelen *Anatoli* ile değiştirerek gazetesini İstanbul'da yayımlamaya başlamıştı (Benlisoy, 2020, s. 91). *Anatoli* gazetesinin İstanbul'daki Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların "Bulgar sorunu"na yaklaşımlarını yansıtan önemli bir kaynak olabileceğini savunan Evangelia Balta, konu hakkında şunları dile getirir: "Anatoli gazetesinin editörünün, patrikhanenin milli meclislerine (bu toplantılara 'bizim millet'ten sayılan gazetelerin yayıncıları iştirak ederlerdi) katılımını yasaklayan Patrik VI. Gregorios'a karşı yönlendirilen uzun bir protesto metni hazırlanmıştı. E. Misailidis'in böylesi bir dışlanmaya konu olmasının ardında yatan başlıca nedenlerin şu şekilde olduğu düşünülmektedir: a) Patrik, Bay Misailidis'e, bu şekilde bir eziyet uygulamak istiyor, keza Misailidis, kiliseye karşı şiddetli muhalefette bulunuyor ve gerek kilise gerekse kilise mensupları tarafından ardı arkası kesilmeyen suiistimallere açıkça karşı çıkıyor ve b) Anatoli gazetesi, Türkçe yazılmaktadır ve bu yüzden de milli bir gazete sayılmaz. Yani, Bulgar sorununun en hararetli döneminde, tüccarlar, patrikten, "Milli Meclis kelimelerinden ne anladığını ve buraya davet edilmeye kimlerin hakkı olduğunu" kendilerine açıklamasını talep etmektedirler. ...Bu metin, bildiğim kadarıyla, Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodokslara hitap eden ve "manevis idaresi altındaki Ortodokslar arasında, etnik ve dilsel ayrımcılığa giden" patrikin [sic] uyguladığı politikaya "kırmızı kart" gösteren ilk metinlerden biridir" (2020).

burada yaşayan halkın doğrudan bir Yunanlılık ya da Bulgarlık bilinci elde edebileceğini düşünüyordu (Mackridge, 2013, s. 319). Yunanlı aydınlar bu bölgede Yunancanın yayılması konusunda hem fikirdi. Anlaşamadıkları nokta bu Yunancanın katharevusa⁸ mı, yoksa halk dili mi olacaktıydı (Çete, 2020, s. 111). Yunan tarihine “*dil sorunu*” olarak geçen bu tartışmalar sadece Yunanistan’ın değil, dönemin Rum matbuatının da gündemini oluştuyordu. İstanbul, İzmir ve İskenderiye’nin büyük gazetelerinde katharevusayı ya da halk dilini destekleyen yazılar yayımlanıyordu (Kuçopanagu, 2005, s. 363-364).

Kadın Dergilerinde İdeoloji

Osmanlı İmparatorluğu’nda kadın dergileri, diğer süreli yayınlarla hemen hemen aynı zamanda yayımlanmaya başlar. 1840’lardan itibaren yazı çizi alanında görünmeye başlayan Rum kadınları özellikle şiir türünde eserler vermiş, çok geçmeden de yayıncılık alanında varlık göstermişlerdir. Şiir, düzyazı, çeviri, deneme ve makale türünde kaleme aldıkları eserlerini kendi çıkardıkları yayın organlarının yanı sıra, erkek yayıncılar tarafından çıkarılan gazete ve dergilerde de yayımlıyorlardı. İlk Rum kadın dergisi *Kipseli* (Petek) İstanbul’da Rum gazetelerinin ilk örneklerinin görülmeye başladığı bir dönemde yayımlanır. 1845’te şehirde Rumca yayın yapan tek gazete *Tilegrafos tu Vosporu*’dur. Hemen öncesinde ise sadece iki dergi⁹ ile İmparatorluğun resmî yayın organının Rumcası olan *Othomanikos Mnitoras* vardır. Efrosini Samarçidu¹⁰ (1820-1877) tarafından çıkarılan *Kipseli* Osmanlı İmparatorluğu’nda birçok bakımdan öncü niteliği taşır. Yayıncılarının kadın ya da erkek olduğuna bakılmaksızın ilk Ermeni kadın dergisi *Guitar*’ın 1863, ilk Bulgar kadın dergisi *Ruzhitsa*’nın 1871 ve ilk Müslüman kadın dergisi *Terakki-i Muhadderât*’ın¹¹ 1869 yılında basıldığı göz önüne alındığında, *Kipseli* Osmanlı İmparatorluğu’nda – yayıncısının da bir kadın olduğu – ilk kadın dergisi olarak kabul edilebilir (Dalakoura & Ziogou-Karastergiou, 2015, s. 265). Sadece altı sayı basıldığı tahmin edilen bu kısa ömürlü dergi Atina, İzmir, Siros ve Tuna Beylikleri’nde de dağıtılıyordu. Yazıların tamamına yakını imzasızdı. Bir kısmı da bizzat yayıncının imzasını taşıyordu. Bununla birlikte yazıların büyük bir çoğunluğunun Efrosini’ye ait olduğu iddia edilir (Furnaraki, 2008, s. 40).

Efrosini’nin kendisinin de belirttiği gibi, derginin amacı tüm Doğu halklarının “ilerlemesine” katkıda bulunmaktır; ancak Sultan I. Abdülmecid tarafından bildirilen bu amaç, kadınlar olmadan gerçekleştirilemezdi. Bu nedenle eğitim ve kadının toplumsal konumuna ayrı bir önem veriliyordu. Aydınlanma düşüncesini tam anlamıyla benimseyen *Kipseli*’nin ana çizgisi tüm insanların eşit yaratıldığı ve bu nedenle hepsinin temel haklara sahip olduğu anlayışına dayanıyordu. Doğu’nun bütün kadınlarını aydınlatma misyonunu benimseyen dergi, kadınların eğitimini temel bir hak, toplumsal bir zorunluluk olarak görüyordu. Bu anlamda cinsiyet ve sınıf ayrımı yapmaksızın herkes için olacak temel bir eğitim anlayışını savunuyordu (Samarçidu, 1845a; Dalakoura & Ziogou-Karastergiou, 2015, s. 265; Dalakoura, 2017, s. 6). Efrosini’ye göre kadınlar ile erkekler arasında var olduğu iddia edilen akli farklılıkları tartışmak boşunaydı; çünkü bu iki cins, tarih boyunca aynı eğitim hakkına sahip olmamıştı. Bunun yerine “toplumu, kadınların aydınlanmasını engelleyen bir ön yargıdan kurtarmak için” (Samarçidu, 1845b, s. 25) kadınların tarihi ve özellikleri, erkekleriyle karşılaştırmalı

⁸ Sözcük anlamı “temiz/arı dil” olan katharevusa Antik ve Çağdaş Yunancaya ait unsurların karıştırılması sonucu elde edilmiş yapay bir dildi.

⁹ Söz konusu iki dergi *İ Melisa tu Vosporu* (Boğaziçi’nin Arısı, 1841-42) ile *Peristera tu Vizandiu* (Bizans’ın Güvercini, 1841/42)dir.

¹⁰ Efrosini Maru-Samartsidou. Bizzat kendisi yazılarını bazen Samarçidu bazen Samarçidu, bazen de Samarçidi olarak imzalamıştır. 1821 yılında Skiros’ta doğduğu ve on altı yaşına dek burada yaşadığı tahmin edilir. İlk eğitimini Skiros’taki erkek okulunda alan Efrosini 1837’de doktor Spirodon Samarçidis ile evlenmiş ve İmparatorluğun değişik bölgelerinde yaşamaya başlamıştır. Evliliğinden sonra eşinin de desteğiyle evde kendi kendini eğitmiştir. İstanbul, Midilli ve Ayvalık gibi dönemin eğitim ve kültür açısından önemli şehirlerinde bulunmuş, Arta (1862-1864), Selanik (1864-1870), ve Serres’deki (1872-1875) kız okullarında müdürlük yapmıştır. Dönemin ünlü edebiyatçıları ve matbaacıları ile bir arada bulunan Efrosini, *Kipseli*’nin yanı sıra şiirleriyle de tanınıyordu. 1875’te Volos’a gitmiş ve ölünceye (1877) dek burada yaşamıştır (Samart[s]idou, Efrosini, t.y.).

¹¹ Konunun uzmanı Serpil Çakır kadın dergilerinin, basıldıkları tarihte kendilerini, genellikle, “ilk” olarak tanıttıklarını, bu nedenle bu tanıma güvenilmeyip öncesinin mutlaka araştırılması gerektiğini vurgular. (2016, s. 60-61).

olarak araştırılmalıydı. Kadın hakları, özellikle eğitim hakkı sorunu *Kipseli*'de bir hak talebinden çok kadınların bu tür haklardan yoksun bırakılmasından duyulan bir rahatsızlık şeklinde orta çıkar (Furnaraki, 2008, s. 46-48). İki cins arasındaki eşitsizliği toplumun ataerkil yapısına bağlaması nedeniyle dönemin ilk feminist dergisi olarak değerlendirilen (Dalakoura & Ziogou-Karastergiou, 2015, s. 26)¹² *Kipseli*, kadının itaatkâr tutumuna yönelik eleştiriler içeriyordu. Kadının bu itaatkâr durumu onun "doğasından" değil, erkek egemen toplumun yapısından kaynaklanıyordu. Öte yandan, aydın Rum kadınların edebiyat, çeviri ve bilimsel metin üretme alanında ilk kez kalem oynatmaya başladıkları bir zamanda yayımlanan derginin, kadın özgürlüğü konusunda keskin söylemleri olduğu yanılıgısına düşülmemelidir. Efrosini'nin görüşleri her ne kadar Mary Woolstonecraft ve Margaret Fuller gibi dönemin önde gelen feministlerini anımsatsa da bulunduğu şartlar onlarınkinden farklıydı. Dergi daha ilk sayısında Osmanlı sultanının "zarafet dolu ve şanlı annesine", yani Valide sultana adanır. Bu sayede Efrosini dergiye meşru bir zemin de hazırlamış olur (Furnaraki, 2008, s. 42). Kadın çalışmaları alanında çok sayıda yayını bulunan Dalakoura ve Ziogou-Karastergiou, bu kadar erken bir dönemde başlı başına bir kadın dergisi olarak çıkan *Kipseli*'yi Tanzimat reformlarının, özellikle gayrimüslim topluluk arasında, yarattığı iyimser havaya ve Yunan ulusunun "yeniden doğuşu"nun kadınla ilişkilendiriliyor olmasına bağlarlar (2015, s. 265). Bu sayede derginin, Osmanlı yönetiminin ve Patrikhanenin tepkisini çekmediği söylenebilir.

Batı tarzı bir çağdaşlaşma programının yürütüldüğü Tanzimat döneminde Aydınlanma düşüncesi ve eğitim genel olarak olumlu karşılanıyor ve devlet tarafından da destekleniyordu. Bu düşünceler Rum toplumunda 18. yüzyıldan beri Yunan ulus bilinci ve özgürlük kavramı ile ilişkilendiriliyordu. Bilindiği üzere, kölelik-özgürlük ikilemi Yunan resmî anlatısının ana motifini oluşturur. Buna göre, kadın olarak cinsiyetlendirilen vatan (Helas), Doğu Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında giderek artan "yozlaşma" sonucu Tanrı tarafından cezalandırılarak Osmanlı İmparatorluğu'nda "köle" hâline gelmiştir. "*Günah*" işleyen ve bunun sonucunda boyunduruk altına alınan kadın/Helas, erkek kahramanlar tarafından özgürleştirilerek "*doğru yola getirilir*" ve "*kurtarılır*". Böylece geçmişin "*saf ve şanlı*" günleri yeniden kazanılır (Çete, 2020, s. 86-87). Bu ideolojik söyleme uygun olarak 1830'larda Yunanistan'da bir grup aydın tarafından kadın eğitimi, Osmanlı geçmişinin "*kalıntılarının*" süpürülmesi ve Batı'nın "*aydınlanmış ulusları*" arasında yer alabilmenin bir göstergesi olarak ele alınıyordu (Furnaraki, 2008, s. 48-49). Yunanistan'ın ulus devlet olarak kuruluşundan itibaren ulus sınırlarıyla ilgili bir rahatsızlık da söz konusuydu. Bu rahatsızlığın temelinde, anadili Rumca olan Ortodoks nüfusun çok büyük bir kısmının Osmanlı sınırları içinde kalan şehirlerde yaşıyor olması vardı. Megali İdea adı verilen yayımcı siyasete göre, Rumca konuşan Ortodoksların yaşadığı bölgeler Yunan topraklarına katılmalıydı. Yunanistan'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ağırlık kazanan "*kurtarılmamış topraklar*" / Megali İdea söylemi, Osmanlı Rum matbuatında her zaman desteklenmemişti. Örneğin, *Neologos* gazetesi bu ideolojiyi benimserken, İzmirli Rum tacirlerin sözcüsü durumundaki *Amalthia* gazetesi İmparatorluğun tüm etnik halklarını tek bir kimlik çatısı altında toplamayı amaçlayan Osmanlılık ideolojisini savunuyordu (Lamprou & Moiras, 2020, s. 147, 150). Peki, *Kipseli* dönemin bu milliyetçi söylemlerine ne ölçüde yakındı? Dergi, Doğu (Barbarlık) – Batı (Medeniyet) karşıtlığını temel alan Avrupa merkezli görüşü¹³ desteklemiyor, Batı'nın ilericiğini insanlığın evriminin bir aşaması olarak görüyordu. "*Barbar*" ve "*karanlık*" Doğu imajı *Kipseli*'de yerini "*masumiyete*" bırakmıştır. Buna göre, henüz emekleme aşamasında olan Osmanlı İmparatorluğu da ilerleyebilmek için Batı kültürünü takip edecekti. Dergide Ortodoks nüfus ile Osmanlı'nın diğer halkları arasında bir ayırım yapılmıyor ya da herhangi bir dinî görüş, diğerinden üstün tutulmuyordu. Kendini

¹² Eleni Furnaraki *Kipseli*'de kadının doğasına atfedilen bir "*kurtarıcılık*" rolünün filizlenme aşamasında olduğunu kabul etmekle birlikte kadın özgürleşmesine dair iradenin yoksunluğu nedeniyle dergiyi "*erken dönem feminist*" olarak bile nitelendirmenin doğru olmayacağını savunur (2008, s. 53).

¹³ Bu karşıtlık, 19. yüzyıl Yunan resmî ideolojisinin de temelini oluşturur.

Doğu'nun bir vatandaşı olarak gören Efrosini, vatani olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kabul ediyordu. Etnik ya da dinî bir ayırım yapmaksızın İmparatorluğun tüm nüfusunu "*Doğu'nun sadık ve masum halkları*" şeklinde niteliendiriyordu (Dalakoura, 2017, s. 6-7; Furnaraki, 2008, s. 41, 50).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgarca konuşan Ortodoks nüfusunun, 1830'larda başlayan eğitim ve ibadet dili olarak Bulgarca'yı kullanma talepleri 1858'de yarı özerk bir Bulgar kilisesi kurma girişimine dönüşmüştü (Svoronos, 1999, s. 97-98). Yukarıda da değinildiği üzere bu girişim 1870 yılında çıkarılan bir ferman ile yerine getirildi. Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu ile birlikte Patrikhane, eski otoritesini devam ettirebilmek için Rumca'yı ister belli bir etnik grubun ister tüm Ortodoksluğun dili olarak dayatarak Makedonya ve Trakya bölgelerini kendi himayesi altında tutmaya çalışıyordu. Bu şekilde aile ve kadının rolü Rum milletinin "*devamlılığını sağlama*" söylemi altında yeni bir boyut kazandı. Kadın, "*anne-eğitmen*" olarak Rumca'yı ve Hristiyan-Ortodoks geleneği kız ya da erkek fark etmeksizin tüm çocuklara aktarmakla görevlendirildi. Kadına biçilen bu yeni görev doğrultusunda İmparatorluğun birçok yerinde kız okulları açıldı. İstanbul'da 1870'den itibaren kurulan eğitim dernekleri de bu türden okulları yayma amacını taşıyordu (Kaner, 2001, s. 310-311)¹⁴. Böyle bir ortamda yayımlanmaya başlayan *Eurydike* de kadınların eğitimi ve toplumsal hakları için mücadele etti. *Kipseli*'den yirmi beş yıl sonra, 1870'de, dönemin ünlü eğitimcisi Sapfo Leondias'ın (1830-1900) kardeşi Emilia Ktena-Leondias tarafından çıkarılan dergi 1873 yılına dek toplam 76 sayı basıldı. Dergi, Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan'ın yanı sıra Marsilya, Berlin ve Leipzig gibi Avrupa şehirlerinde de dağıtılıyordu. Rizaki'nin, Urania K. Politi'nin "*Kadın Dergileri*" başlıklı çalışmasından aktardığı bilgiye göre Sapfo Leondias, dönemin ünlü eğitimcisi Sotiria Aliberti'ye şunları söylemiştir: "*Kız okulu müdürü olarak sahip olduğum konum sayesinde dergim Eurydike'nin yayıncısı olarak kız kardeşim Emilia'nın görünmesine izin verdim*" (2007, s. 62). Gerçekten de Sapfo dergiye çok sayıda yazısıyla katkıda bulunmuştur. *Eurydike* ilk sayısında Osmanlı yönetimine teşekkürünü sunduktan sonra yönetimin "*ırk ve millet ayrımı olmaksızın her iki cinsiyetin de düşünsel ilerlemesini eşit saydığını*" dile getirir (Ktena-Leondias, 1870a, s. 1). Sapfo da Efrosini gibi, vatani olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu görüyordu. Ancak, "*Doğu'nun bu güzel bölgesi*" olarak tanımladığı Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm kadınları yerine yalnızca Hristiyan Ortodoks kadınları üzerine yoğunlaşıyordu (Dalakoura, 2017, s. 12). Bununla birlikte, bu eğilim yalnızca Rum kadın dergiciliğine özgü değildi. *Eurydike*'den bir yıl önce yayımlanmaya başlanan *Terakki-i Muhadderât*'da da sadece Müslüman kadınlara hitap eden yazılar kaleme alınıyordu (Çakır, 2016, s. 60-61).

Emilia ve Sapfo Leondias aile ideali çerçevesinde Rumca'yı ve Ortodoks mezhebi temel alan bir eğitimin en ateşli savunucularındandı (Kaner, 2001, s. 315). Her türlü politik durumdan uzak duracağını beyan eden dergi, böyle bir eğitim konusunda alacağı her inisiyatifi "*kutsal*" ve "*milletle yararlı*" sayıyordu (Ktena-Leondias, 1870a, s. 2). Bu bağlamda, kadının yönetmekle sorumlu olduğu ev ekonomisi "*en güzel*" ve "*en kutsal*" iş sıfatını kazanmıştı. Kadının genç bir hanım, anne ve eş olarak ahlaki ve düşünsel gelişimine katkı sunmakla sınırlı kalacağını beyan eden *Eurydike*, kadının kendisine verilen bu "*kutsal*" görevlerden başka bir işle uğraşmasının onun "*doğasına*" uygun olmayacağı görüşünü savunuyordu (Ktena-Leondias, 1870b, s. 28; Ktena-Leondias, 1870c, s. 41). Dergide Doğu Roma İmparatorluğu ve Antik Yunan kültürlerinden, kadın cinsiyetinin "*farklı doğasını*" vurgulayan didaktik hikâyelere, o dönemde ya da daha önceki zamanlarda yaşamış bilim insanları ile filozofların sözlerine, biyografilere ve özellikle de ev ekonomisi ile ilgili pratik bilgilere bolca yer veriliyordu. *Eurydike* de kadının görevini dönemin eril egemen söylemine uygun bir şekilde belirlemişti: "*Kadın kendisi için değil, toplumu ve milleti oluşturan diğer kişiler için yaşamalıdır. Onun kalbi, toplumun şimdisi ve geleceği için bir nehir yatağıdır*" (Leondias, 1870, s. 63). Aile hayatına, eşlerin birbirlerine karşı olan

¹⁴ 1861-1922 yılları arası İstanbul'un farklı yerlerinde yaklaşık beş yüz dernek kurulmuştur. Bu dernekler Yunan irredentist politikası Megali İdea'yı uygulamaya koyma amacı taşıyordu (Kamouzis, 2013, s. 20).

sorumluluklarına ve çocukların eğitimine değinen benzer bir yaklaşım *Eurydike* ile hemen hemen aynı dönemde yayımlanan *Ayine* (1875), *Mürüvvet* (1887), *Hanımlara Mahsus Gazete*¹⁵ (1895) *Parça Bohçası* (1899) gibi Müslüman kadınlara yönelik basılan dergilerde de görülür (Çakır, 2016, s. 63, 66, 67-68).

19. yüzyılın sonuna doğru İmparatorluğa giren Avrupa menşeli ürünler, tüketim alışkanlıklarını oldukça değiştirmişti. Batı tarzı yaşam biçimi toplumun gelir düzeyi yüksek kesimlerinde benimsenmeye, taklit edilmeye başlanmış, özellikle *moda* adı altında değişen kadın giyim tarzı eleştiri oklarının hedefi olmuştu. Dönemin gazete ve dergileri kadının aile içindeki görev(ler)ini sıkça vurguluyor, kadınla özdeşleştirdikleri lüks yaşam biçimini eleştiriyorlardı. Örneğin, 1864 yılında *Armonia* gazetesi tefrika halinde yayımladığı bir yazıda şöyle yazacaktır: “Bu lüks denilen melun yüzünden kaç aile yok oldu ve oluyor! Kaç aile reisi, kadın terziler ve Avrupa’nın ipek kumaşlarının satıcıları için hamal gibi çalıştı ve çalışıyor! ...Kibar kadının sanat zevki kıyafetlerde değil, ev ekonomisinde ve evin iyi yönetiminde sergilenmelidir” (aktaran Kaner, 2001, s. 305). Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, lüks kavramı özellikle kadın kıyafeti ile bir tutuluyordu (Eksercoglu, 2010, s. 158). *Eurydike* kadına mal edilen bu lüks tutkusunu eleştiriyor ve bu tutkunun kaynağı olarak da Avrupa’yı işaret ediyordu. Avrupa’dan sızan lüks yaşamın ve daha pek çok “yoz” alışkanlığın Ortodoks geleneğe zarar verdiğine inanıyordu. Batı’nın bu “zararlı” yanından kurtulmanın tek yolu, kadının Ortodoks değerlere uygun bir eğitimden geçmesiydi. Bu eğitimde Rumcanın ve Ortodoks kültürün aktarılmasının yanı sıra ev ekonomisi ve el işi becerisi ayrı bir öneme sahipti¹⁶. Bu sayede kadın, ev içi işleri daha iyi yönetmeyi öğrenebilecek, kendisine yüklenen “görevleri” doğru bir şekilde yerine getirebilecekti. Derginin, kadın eğitiminin altını çizmesi tesadüf değildir. Kadının, “doğası gereği” lükse meyilli olduğu düşüncesi kadınların eğitimi de şüpheli hale getiriyordu (Eksercoglu, 2010, s. 162). Aldığı eğitim sayesinde “anne-eğitmen” olarak “yararlı” işler yapması beklenen kadının, son moda kıyafetlerle salonlarda boy göstermesi – aslında moda sayesinde, eril bir mekân olarak tahayyül edilen kamusal alanda bir özne olarak var olması – eğitimin onda hiçbir işe yaramadığı inancını güçlendiriyordu. Sapfo Leondias dönemin lüks ve kadın özgürlüğü karşıtı düşüncelerini paylaşıyordu; ancak kadın toplumsal yaşamın tamamıyla dışında kalmamalıydı – nitekim kendisi de kamusal alanda faaliyet gösteriyordu. Kadın, siyasi bir lider olarak başa geçtiğinde özgürlüğünü “kötüye kullanmış” olurdu. Bununla birlikte yardım derneklerinde görev alan kadınlar, bunu siyasi bir faaliyet olarak değil de aile içindeki görevlerinin bir uzantısı şeklinde gerçekleştirirlerse kamusal alanda yer almalarının bir sakıncası yoktu (Eksercoglu, 2010, s. 222, 224-225). Öğretmenlik ve doktorluk gibi bazı meslekler kadının “doğasına” uygundu. Kadınlar, eğitim sayesinde sadece Batı tarzı lüks yaşamın tuzaklarına düşmekten kurtulmakla kalmayacak, özgürlüklerini de “doğru” kullanmayı öğreneceklerdi (Eksercoglu, 2010, s. 223). Bir ailenin korumasından “mahrum kalan” kadınlar da doğru bir eğitim ile geliştirdikleri el becerileri sayesinde para kazanarak hayatlarına “yozlaşmadan” devam edebilecekti (Kaner, 2001, s. 316-317). Bu nedenle Sapfo, kadınların eğitim hakkını özellikle vurguluyordu. *Eurydike*’de Josephine Donovan’ın “kültürel feminizm” olarak tanımladığı barışsever, işbirlikçi, güçlü kadınların toplumunu konu alan anaerkil feminist düşüncenin izlerini görmek de olanaklıdır (2016, s. 74). Derginin 19 Aralık 1870 tarihli baskısında şunları okuruz: “İyilik, güzellik, sevinç, sevgi gerektiren ne iş varsa kadının barışçıl ve sevimli krallığı ile ilgilidir. Güç, cesaret, zorunluluk ve şiddet ise erkeğin güçlü iktidarına bağlıdır” (Leondias, 1870, s. 51). 1 Eylül 1871 tarihli baskısında ise dönemin ünlü feministlerinden Julia Ward Howe’un (1819-1910) *Eurydike* okurları için kaleme aldığı mektubu yayımlanır. Mektupta şöyle yazacaktır: “Kız kardeşlerimizin

¹⁵ Çakır *Hanımlara Mahsus Gazete*’ye yazar kadınların diğer kadınlara yalnızca iyi birer anne ve eş olma vasfını öğütlediğini, kendi konumlarını da sorguladıklarını belirtir. Buna göre, örneğin Fatma Aliye için hem İmparatorlukta hem Avrupa ülkelerinde kadının gelişmesinin önündeki en büyük engel erkeklerdir (2016, s. 69).

¹⁶ Buna rağmen, dönemin ders müfredatında ev ekonomisinin, Yunan edebiyatı ya da din dersinden daha ağırlıklı bir yere sahip olmadığı söylenir (Kaner, 2001, s. 314).

kaderi ile meşgul olun. Yardımlarına koşun. Koşullarını iyileştirin, akıllarını aydınlatın. Fakir, mutsuz ya da kötü olanları küçümsemeyin. Onlar bizim kız kardeşimiz...” (Ward-Howe, 1871, s. 202).

Eurydike dönemin söylemi “farklılıkta eşitlik” kavramını tam anlamıyla benimsemişti. Kadın ve erkek “doğaları gereği” farklı yaratılmışlardı. Kadın, “bilge Tanrı tarafından ailesiyle sınırlandırıldı... Ev dışı yaşam, çiftçilik, tüccarlık, denizcilik, ustalık, sanayicilik, askerlik, politikacılık ve toplumsal olan her ne varsa hepsi birden erkeğe miras kaldı” (Leondias, 1870, s. 14-16). Tam da bu nedenle kadının, becerilerini ve düşüncesini geliştireceği, gerçek ve yararlı bilgiler edineceği, erkeklerle eşit ya da en azından eşite yakın temel ve hatta yüksek eğitim talebinde bulunuyordu. Ailesiyle sınırlı kalan kadının, çocuklarına Rumcayı ve Ortodoks geleneği aktarmakla görevlendirildiği bir zamanda bilgisiz ya da yarım yamalak bilgiye sahip olması ulusun çıkarlarıyla uyumsuzdu (Vosporis¹⁷, 1871, s. 110). Kadın ve erkek, Tanrı tarafından eşit yaratılmıştı ve her ikisi de doğal haklara sahipti. Farklı toplumsal görevleri yerine getirmekle sorumlu olan bu iki cins, eğitim konusunda aynı haklara sahipti. Yalnızca kız ve erkek çocukların değil, yetişkin eğitiminin de önem kazandığı bu dönemde *Eurydike* kadınların eğitim hakkı konusunda adeta “seferberlik” ilan etmişti (Dalakoura, 2010, s. 135-136).

İlk Rum kadın dergileri arasında ideolojik yönüyle dikkat çeken bir diğer yayın organı da *Vosporis*’dir. 1899-1906 yılları arası, dönemin aydın kadınlarından Kornilia L. Preveziotu¹⁸ tarafından yayımlanan *Vosporis*, dönemin muhafazakâr tutumunu sürdürüyordu. Dergide ahlaki ve dinî içerikli yazılara, ev ekonomisi ile ilgili bilgilere, basit bir dille kaleme alınmış tıp ve farmakoloji alanındaki metinlere, Antik Yunan klasiklerinden çevrilere, şiirlere ve hikâyelere yer veriliyordu. *Eurydike* gibi *Vosporis* de kadının özel alan içinde kalması gerektiğini vurguluyor, ahlaklı, sabırlı, ev içi alanda görevlerini eksiksiz yerine getiren, Rum Ortodoks aile geleneğine bağlı bir kadın idealini savunuyordu. Dergi, 7 Nisan 1899 tarihli ilk sayısında amaç olarak “kadın özgürleşmesi denilen bu yabancı ve zararlı hataya karşı mücadele etmeyi” belirlemişti. Kadının, “kız çocuğu, eş, anne, ev hanımı, toplumsal bir birey ve Soy’un ve Kilise’nin kızı olarak sağlıklı bir ahlaka ve yeterli bir akli gelişime sahip olmasına” katkıda bulunmayı hedefliyordu (Diagrama Vosporidos, 1889, s. 1-2). Kadın erkek eşitliğinden anlaşılan, bu eşitliğin farklılık üzerine kurulu olmasıydı. Ancak *Vosporis*, *Eurydike*’den farklı olarak, eğitim talebi konusunda tamamen değişik bir yol izledi: Kadın, “doğası gereği” farklıydı ve farklı bir eğitime tabi tutulmalıydı. Eğitim önemliydi; ancak kadın yaşamsal zorunluluğu olmadığı müddetçe çalışma hayatına da girmemeliydi. Çekingen olarak tanımlanabilecek bu türden yaklaşımlara yalnızca Rum kadın dergilerinde rastlanılmıyordu. Örneğin, *Vosporis*’ten dokuz yıl sonra yayımlanacak olana *Demet* (1908) dergisine yazan Âtîfet Celal, kadınların eğitilmesi gerektiğini savunurken bu eğitimin onların, ev içi sorumluluklarını yerine getirirken daha bilinçli olmalarına yardım edecek şekilde olması gerektiğini dile getiriyordu (aktaran Keskin, 2005, s. 299). *Vosporis*’e göre kadınlar, erkekler gibi davranmak ve kamusal yaşamda yer almak için yaratılmamışlardı: “Genç hanımlar, dünyada ne için bulunuyorsunuz? Yaşamınızın amacı ne? Ya bizim geleceğimiz? Genç bir hanımın amacı anne olmak, aile ocağının ateşini ve ruhunu oluşturmaktır. İşte bu sizin gerçek amacınızdır” (A. Preveziotu, 1900, s. 263). “Aile ocağının ateşini oluşturmak”la görevlendirilen kadın, “Tanrı iradesi” sonucu erkeğe – babaya ya da eşe – itaat etmek zorundaydı (Kondothanasis, 1904a, s. 67-68; 1904b, s. 106-107). Kadının erkeğe olan “bağımlılığı” derginin çıkarılma sürecinde de kendini göstermiştir. Kornilia 1899 Temmuz’undan 1900 Ağustos’una kadar *Vosporis*’i tek başına çıkarmış, ancak bu tarihten itibaren derginin müdürlüğünü farklı erkekler üstlenmeye başlamıştır. Kornilia’nın isminin yanına Leonidas Kilcanidis, 1900 Eylül’ünden itibaren de İoannis A. Hacıpulos adında iki erkek eklendi. 1901 yılı Mart ayında dergiyi yeniden tek başına

¹⁷ Sapfo Leondias yazılarını bazen Boğaziçili anlamına gelen Vosporis takma adıyla imzalıyordu.

¹⁸ 1878 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. İlk hikâyeleri ve çevirileri *Neologos* gazetesinde basılan yazar, şiir ve diğer düzyazı örneklerini dönemin ünlü gazete ve dergilerinde yayımladı. Vosporis’in yanı sıra, sonradan eşi olan Emmanuil Tavaniotis ile birlikte, *E Anamnisis* (Anılar) adlı yıllığın da yayıncılığını yaptı. 1936 yılında Türkiye’den ayrılmak zorunda kalan yazar-yayıncı, 1964 yılında Atina’da vefat etti (Preveziotu-Tavaniotis, Kornilia, t. y.).

yönetmeye başlayan Kornilia'ya göre bu durumun nedeni, *Vosporis*'in bir kadın dergisi olmasıydı: “Bu kibar ve değerli kadın dergisinin varlığı ciddi bir şekilde tehdit altındadır. Çünkü kurucusu bir kadındır!.. ve bu dergi, bu değerli kadın dergisi, erkekler sırf böyle istediği için, erkek yardımına bağlı olduğu için kurtuluyor” (K. L. Preveziotu, 1902, s. 325). Bir süre dergiyi tek başına yöneten Kornilia 1902 yılı Ağustos ayından itibaren, sonradan eşi olan Emanuil Tavaniotis ile işbirliği yapmıştır.

Avrupa'da ve Amerika'da kadınların siyasi hak mücadeleleri ve özellikle Paris Komünü'nün yankıları Osmanlı Rum matbuatında da yer almıştı. Kadınların bu talepleri komik bulunmuş, kimi zaman da düşmanca karşılanmıştı. Örneğin, *Konstantinopolis* gazetesi 29 Eylül 1871 tarihli baskısının ilk sayfasını Paris Komünü'nü desteklemek amacıyla Lozan'da düzenlenen *Barış Dostları Kongresi*'ne ayırmış, kongrede yer alan kadın katılımcıları özellikle hedef alarak onları “sosyalist fikirlerle zehirlenip her türlü utanca” sebebiyet vermekle itham etmişti. Gazeteye göre, Avrupa toplumlarını Paris Komünü gibi durumlara iten bu “skandal”ın nedeni gerçek anlamda Hristiyan bir eğitimin olmamasıydı. Gazete bu kongreye katılanların tamamını “özel mülkiyetin ve Hristiyanlığın düşmanı” ilan etmiştir (Eksercoglu, 2010, s. 217)¹⁹. *Vosporis* daha ilk sayısında kadının, Hristiyanlık sayesinde değer kazandığını vurguluyordu. Tanrı, kadını kölelikten kurtarmış ve toplum hayatındaki yerini tam anlamıyla belirlemişti. Dolayısıyla daha fazla özgürlük talep etmesinin bir anlamı yoktu (Diagrama Vosporidos, 1889, s. 1-3). Kadının özgürleşmesi “kutsal ve geleneksel olan her şeye bir küfür”dü (K. L. Preveziotu, 1901a, s. 148). Batı'dan, özellikle de Fransa'dan gelen bu türden düşünceler – yabancı olanı taklit etme alışkanlığı – ulusun sonunu getirir, “yozlaşmasına” neden olurdu (K. L. Preveziotu, 1901b, s. 169-171). Bir “anne-eğitimci” olarak kadın, özgürlük talebi gibi “yabancı” alışkanlıkları bırakıp evinin düzeni ve ailesinin manevi gelişimi ile ilgilenmeliydi. Bu şekilde, kendisine Tanrı tarafından verilen yüce görevi –Tanrı'nın yardımcısı olma görevini – yerine getirmiş olacaktı (K. L. Preveziotu, 1889a, s. 10). Kadın eğitimi de kadına Tanrı tarafından verildiğine inanılan bu görev çerçevesinde önem taşıyordu. Kornilia'ya göre orta eğitim geliştirilmeli ve bir kız öğretmen okulu açılmalıydı. Sadece en iyi öğrencilerin alınacağı bu okulda pedagojinin yanı sıra, Avrupa sisteminde olduğu gibi, psikoloji, tarih ve yabancı diller de öğretilmeliydi (İdrisomen didaskalion ton thileon, 1889, s. 74). Kornilia, kadın özgürlüğü karşıtı söylemi nedeniyle *İstanbul Hellen Filoloji Derneği* tarafından ödüle lâyık görülümüştür (H. Anagnostopulu, 2012, s. 148). Dönemin düşünce çeşitliliğini ve benzer tartışmaların Müslüman halka yönelik çıkarılan gazete ve dergilerde de yer aldığını göstermesi bakımından İkbâl Hanım'ın, kendisini feminist olarak tanımlayan ve kadınlar için yüksek eğitim talep eden İsmet Hakkı Hanım'a Kur'an-ı Kerim'den örnekle verdiği cevap kayda değerdir:

Rical (erkek) nisvana faik (üstün) olmalıdır. Zira iki musavi kuvvet bir müsademe-i daimiye intac eder (sürekli çatışmayı doğurur). Hayat-ı ailede kuvve-i hakime erkeklerle beraber kadınların elinde musavi bulunursa intizam-ı maişet bozulur! Aile gaile olur. Bir hane küçük mikyada bir mülk demektir. Bir mülkün iki hükümdarı olmayacağı gibi bir haneninde iki hakimi bulunamaz. (aktaran Keskin, 2005, s. 300-301)

Öte yandan İkbâl Hanım, kadın eğitimi konusunda Kornilia Preveziotu'dan ayrılarak örtünmeden dolayı Müslüman kadınların eğitim taleplerinin yerinde olmayacağını iddia etmiştir (Keskin, 2005, s. 301). *Vosporis* yayınlarında her ne kadar dönemin eril egemen ideolojisini tekrarlıyor olsa da kadını ötekileştirici bir söylemden de kaçınıyordu. Kadının yoz bir ahlaka, hayalperest bir dünya görüşüne sahip olduğunu savunan cinsiyetçi söyleme karşı çıkarak erken yaşta aldığı eğitim ve hayırsever uğraşları sayesinde, erkek karşısında hiçbir konuda geri kalmayacağını savunuyordu (K. L. Preveziotu, 1889b, s. 159). Kaydedilmesi gereken bir diğer önemli nokta da sayfalarında farklı görüşlere, çürütmek için dahi olsa, yer veriyor olmasıdır. Virginia Evangelidu adlı İstanbullu bir kadın *Vosporis*'te yayımlanan özgürlük karşıtı düşüncelere şiddetle karşı çıkıyor, kadın özgürlüğünün, aile içindeki

¹⁹ Paris Komünü'nün İstanbul Rum basınındaki yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kaner, 1996.

cinsiyete dayalı görev dağılımını etkilemeyeceğini savunuyordu. Kaner'in de belirttiği gibi, Virginia'nın mektuplarında Avrupa'nın "yoz" yanlarından yine aynı Avrupa'nın "ileri" yanlarının benimsenmesi ile kurtululabileceği düşüncesi hâkimdi (2001, s. 333). Ancak, Virginia'nın düşüncelerinin en ilgi çekici yanı milliyetçiliğin hızla yayıldığı, Patrikhane'nin ise giderek güç kaybettiği bir dönemde yalnızca Rum kadınlarıyla sınırlı kalmayıp "yeryüzündeki tüm kız kardeşleri" ile ilgilenmiş olmasıdır: "Yeryüzünün her yerindeki kız kardeşlerinle ilgilenmiyorsunuz da sadece Helence bir ada sahip olanlarla ilgileniyorsunuz" (Evangelidu, 1901, s. 260).

1873'ten *Vosporis*'in yayımlandığı 1899 yılına dek çıkan dört kadın dergisi²⁰ arasında farklı ideolojik içeriği ile *Maarifet* dikkat çeker. 18 Mart 1898 tarihinde, İstanbul'da, Théodossia²¹ adında Rum bir kadın tarafından yayımlanan dergi Osmanlı Türkçesi ve Fransızca olarak iki bölüm halinde çıkıyordu²². Derginin Türkçe kısmından Théodossia'nın eşi, dönemin ünlü aydınlarından Ali Muzafer Bey sorumluydu (Pasparaki, 2016, s. 13, 17). Batı edebiyatından örneklerle yer verilen dergide kadınların nerede ve nasıl giyinmeleri, hangi renkleri kullanmaları, topluluk içinde nasıl davranmaları vb. konularda da bolca öneri bulunuyordu. Derginin ideolojik açıdan ilgi çekici olan yanı Sultan II. Abdülhamid rejimi yanlısı olmasıydı (Pasparaki, 2016, s. 15-16). Rum cemaatinin gündemini oluşturan konulardan uzak duran *Maarifet* manevi ve edebi içeriği ile öne çıkıyordu. Bu durumu Jön Türklerin pozitifizmine bir itiraz şeklinde yorumlayan Pasparaki, Théodossia'nın dünya görüşünü şu şekilde açıklar: "Théodossia'ya göre her insan yaşamı biri, nefes aldığımız sürece yaşadığımız maddi ve fani, diğeri ise yaşadığımız sürece ulaşamadığımız ölümsüz ve ideal olan iki dünya ortasındadır" (2016, s. 18). Araştırmacıya göre Théodossia'nın bu inancı dergide yayımlanan hikâyelerinde de görülür. Bu edebi yönelim Jön Türklerin söyleminde yer alan pozitivist-materyalist dünya görüşüne bir itirazdır. Bu şekilde *Maarifet* Abdülhamit rejimine de dolaylı yoldan hizmet etmiş oluyordu (Pasparaki, 2016, s. 18-19). Derginin 6 Eylül 1898 tarihli sayısından sonra akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir.

SONUÇ

17. yüzyılda ağırlıklı olarak dinî içerikli yayınlar yapan Rum matbaaları, o dönem Fransa aracılığıyla propagandası yapılan ve yayılmakta olan Katolikliği hedef alıyor, Ortodoks Hristiyanlığı destekleyen risaleler basarak halkı Katolik etkiden uzak tutmaya çalışıyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde, Fenerli voyvodalar Tuna Beylikleri'nde açtıkları okullar ve yoğun yayın faaliyetleri ile Aydınlanma düşüncesini Rum nüfusa aktarmaya çalışıyorlardı. Aydınlanma Rum aydınlar arasında kendi ulus kimliklerine, diğer bir deyişle Yunanlık (Helenlik) kavramına yönelik bir sorgulamaya yol açmıştı. Avrupa söylemi tarafından yaratılan kölelik-özgürlük temeline oturtulan bu anlayışa göre Osmanlı İmparatorluğu, "boyunduruk" (turkikos zigos) şeklinde algılanıyordu. Patrikhane ve Fenerli aydınların birçoğu Batı'dan gelen yeni düşünceleri başta desteklemiş, kurdukları okullar, açtıkları matbaalarla gerekli inisiyatifleri almış olsalar da Fransız Devrimi ile birlikte milliyetçiliğin yayılması sonucu yeni olan karşısındaki tutumlarını zamanla değiştirmişlerdir. İmparatorluk içindeki ayrıcalıklı konumlarını koruyabilmek için 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında yaşanan değişimleri Katolik Batı'dan gelen "tehlikeler" şeklinde yorumlayıp şiddetle karşı çıkmış, mevcut düzenin devamını savunan risaleler basmışlardır.

²⁰ Sözü geçen dergiler şunlardır: *İ Vasilisa tu sirmu/La Reine de la Mode/ Moda Melikesi* (1873-?); Yayıncılığını Aleksandra Papadopulu ile Hariklia Korakidu'nun yaptığı *İmerologion ton kirion* (Hanımların Yıllığı, 1888-1889); Yayıncılığını Kornilia L. Preveziotu ile Emmanuil Tavaniotis'in yaptığı *E Anamnis* (Anılar, 1899-1922) adlı yıllık. Bu dergiler arasında üç dilde yayın yapan *Moda Melikesi*'nin, her ne kadar giyim kuşamla sınırlı kalsa da Osmanlı sınırları içindeki tüm üst sınıf kadınlara hitap etmesiyle diğerlerinden ayrıldığı söylenebilir.

²¹ Théodossia'nın soyadı derginin hiçbir yerinde geçmez; ancak Johann Strauss, çalışmasında soyadının Sofroniadu olduğunu iddia eder (2005, s. 240).

²² Derginin Türkçe ve Fransızca içeriklerinin aynı olmadığı iddia edilir (Pasparaki, 2016, s. 12, 13).

1870 yılında özerk bir Bulgar Kilisesi'nin kuruluşu ile olumsuz Katolik Batı imajının yanına bir de “Bulgar sorunu” eklenmiştir. Yunanistan, yayılmacı siyaseti Megali İdea gerekçesiyle; Patrikhane ise o zamana kadar sahip olduğu gücü ve etki alanını kaybedeceği endişesi ile Makedonya ve Trakya bölgelerinin, yeni kurulan Kiliseye verilmesini engellemeye çalışıyordu. Bu bölgelerde Rumcanın ya da Bulgarcanın yayılması ile bölge insanının doğrudan bir ulus kimliği elde edeceğine inanılıyordu. Rum aydınları açısından sorun, bu çalışmada Rumca diye adlandırdığımız Helen dilinin (Elinika) hangi halinin (halk dili mi, katharevusa mı?) kullanılacağı idi. “Dil sorunu” adı altında yaşanan bu tartışmalar dönemin Rum matbuatının da gündemini oluştuyordu.

Patrikhanenin Rumca'yı tüm Ortodoksluğun dili olarak dayatması sonucu aile ve kadının rolü Rum milletin devamlılığını sağlamada – ve tabii ki Bulgar milliyetçiliği ile girilen rekabette – yeni bir boyut kazandı. Kadına “anne-eğitmen” olarak Rumca'yı ve Ortodoks geleneği tüm çocuklara aktarma görevi verildi. Bu sayede kadın, öğretmenlik gibi meslekler aracılığı ile kamusal alanda, sınırlı da olsa, yer alma olanağı buldu. Dönemin Rum matbuatında, egemen söyleme uygun olarak kadınlara aile içindeki “görevlerini” hatırlatan çok sayıda yayın yapıldı. 1870, özellikle 1880'den sonra yayımlanan Rum kadın dergileri de sayfalarında bu söylemi destekleyen yazılara yer veriyordu. Aynı dönemde Avrupa'da ve Amerika'da yükselen kadın hareketi ve bu hareketin en temel talebi olan kadın özgürlüğü Rum matbuatında da yer aldı. Kadın dergileri bu konuyu Ortodoks geleneğe uymayan, “yabancı” bir kültürün (Katolik Batı'nın) uzantısı şeklinde değerlendirerek kadının, çalışma hayatında yer almasının koşullarını belirleyen bir dizi yayın yaparken, editörlüğünü erkeklerin yaptığı kimi yayın organları da kadın eğitime, işe yaramadığı gerekçesi ile toptan karşı çıkıyordu.

Tanzimat'la birlikte resmîleşen reform programı sonucu Avrupa tarzı yaşam biçiminin her alanda taklit edilmeye başlanması ile ikili bir Batı anlayışı ortaya çıktı. Bu anlayışa göre, Batı'nın “ileri” yanları benimsenmeli; ancak “yoz” yanlarından kaçınılmalıydı. *Eurydike* ve *Vosporis* gibi dergiler Avrupa'dan gelen lüks yaşamı ve daha pek çok “yoz” saydığı alışkanlığı – örneğin Fransızca romanların tefrika halinde yayımlanan çevirileri vb. – Ortodoks geleneğe zarar verdiği gerekçesiyle eleştiriyorlardı.

19. yüzyılda meydana gelen toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimler kadının, kamusal alanda görünür olmasını sağlamıştı. Kadın, kendine verilen yeni rolü, “anne-eğitmen”, sayesinde öğretmenlik ve kız okulu müdürlüğü gibi mesleklerle o güne dek eril kabul edilen kamusal alanda yer alabiliyor, kadın okura yönelik çıkardığı dergilerle hemcinslerini, bu yeni role uygun olarak, “eğitebiliyordu”. Dönemin eril egemen milliyetçi söylemi çerçevesinde şekillenen kadın dergilerinin, yalnızca bu amaca hizmet ettiklerini söylemek haksızlık olur. Rekabet halindeki milliyetçiliklerin ve yayılmacı siyasetlerin hız kazanmasının kadın dergilerinde olması beklenen feminist söylemi bir nebze törpülediği kabul edilebilir; ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgü yapısı ve o dönem içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında, Rum Ortodoks kadın dergilerinin, kadınların kendi kimliklerinin farkına varmaları, bir girişimci olarak dergi çıkarmaları ve bu dergilerde ataerkil ideolojiyi destekleyen ya da bu ideolojiye karşı çıkan yazılar yazıp yayımlamaları büyük önem taşır.

SUMMARY

The executors of the Western-style modernization program that began to be systematically implemented in the Ottoman Empire with the 1839 Imperial Edict and the 1856 Imperial Rescript gained the opportunity to easily announce the new regulations they brought to political and social life through the press, as well as the printing press, to society. Various changes made in the policy applied toward women, educational institutions, and the decrees sent to communities instructing them to prepare regulations for their religious institutions in accordance with reforms were some of the new practices realized within the scope of this program. Moreover, toward the end of the 19th century, European-origin products, fashion, and translations of novels from French that entered the Ottoman Empire

changed consumption and reading habits and caused various reactions not only among the Muslim population of the Empire but also within the Ottoman Greek community. Both rising nationalism and the women's movement gaining momentum in Europe were extensively discussed and criticized in the newspapers and magazines of the period. This study focuses on the first publications printed in Greek printing houses in the Ottoman Empire and the ideological content of Greek newspapers and women's magazines. In this context, the aim is to determine how the dominant political discourses of the period appeared in a total of four women's magazines published in Istanbul whose publishers were also women, as well as the roles these discourses assigned to women. The study examines how a perception of Europe/the West developed in women's magazines, which were among the first publishing activities, whether gendered and nationalist discourse was reproduced in newspapers and magazines, and the position women's magazines adopted in the face of this discourse.

Most of the first publications produced in Greek printing houses of the Ottoman Empire were treatises written to strengthen the Orthodox faith against Catholic missionary activity. Although there was a relative increase in non-religious publications as a result of the spread of secular thought under the influence of the European Enlightenment, Orthodoxy continued to maintain its weight as a local element that needed to be protected against other denominations of Christianity, especially Catholicism. While many of the Patriarchate and Phanariot intellectuals initially supported the new ideas coming from the West and took the necessary initiatives by establishing schools and opening printing houses, they gradually changed their attitude toward what was new as nationalism spread with the French Revolution. To preserve their privileged position within the Empire, they interpreted the changes experienced in the late 18th and early 19th centuries as "dangers" coming from the Catholic West and strongly opposed them, publishing treatises defending the continuation of the existing order.

With the establishment of an autonomous Bulgarian Church in 1870, the negative image of the Catholic West was joined by the "Bulgarian question." Greece, on the grounds of its expansionist policy Megali Idea, and the Patriarchate, due to its concern that it would lose the power and sphere of influence it had held until then, were trying to prevent the regions of Macedonia and Thrace from being given to the newly established Church. It was believed that the spread of the Greek or Bulgarian language in these regions would directly grant the people of the region a national identity. From the perspective of Greek intellectuals, the problem was which form of the Hellenic language (Elinika), which we call Greek in this study, would be used (the vernacular or *katharevousa*). The debates experienced under the name of the "language question" also constituted the agenda of the Ottoman Greek press of the period.

As a result of the imposition of Greek as the language of all Orthodoxy by the Patriarchate, the role of the family and women gained a new dimension in ensuring the continuity of the Greek nation, and of course, in the competition entered with Bulgarian nationalism. Women were given the duty of transmitting Greek and the Orthodox tradition to all children as "mother-educators." This way, women found the opportunity, albeit limited, to take part in the public sphere through professions such as teaching. In the Greek press of the period, numerous publications were made reminding women of their "duties" within the family in accordance with the dominant discourse. Greek women's magazines published in 1870, and especially after 1880, also included writings that supported this discourse in their pages. At the same time, the women's movement rising in Europe and the United States and its most fundamental demand, women's freedom, also appeared in the Greek press. While women's magazines evaluated this issue as an extension of a "foreign" culture (that of the Catholic West) that did not conform to the Orthodox tradition and published a series of writings determining the conditions under which women could take part in working life, some publications edited by men opposed women's education altogether on the grounds that it was useless.

The social, cultural, and economic changes that occurred in the 19th century enabled women to become visible in the public sphere. Thanks to the new role given to them, “mother-educator,” women were able to take part in the public sphere, which had been considered masculine until that day, through professions such as teaching and girls’ school administration, and through the magazines they published for women readers, they were able to “educate” their fellow women in accordance with this new role. It would be unfair to say that women’s magazines shaped within the framework of the masculine dominant nationalist discourse of the period served only this purpose. It may be accepted that the acceleration of competing nationalisms and expansionist policies somewhat blunted the feminist discourse expected to appear in women’s magazines. However, considering the unique structure of the Ottoman Empire and the conditions it was in during that period, the fact that Greek Orthodox women’s magazines enabled women to become aware of their own identities, publish magazines as entrepreneurs, and write and publish articles that supported or opposed patriarchal ideology carries great importance.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.	Informed Consent:	No participants.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	Author declares that no conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkı gerektirecek bir görsel kullanılmamıştır.	Copyrights:	No copyrighted images have been used.

KAYNAKÇA

- Anagnostopulu, A. (1999). Tanzimat ve Rum milletinin kurumsal çerçevesi. Patrikhane, cemaat kurumları, eğitim. P. Stathis (Ed.), 19. *Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler* içinde (s. 1-35). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Anagnostopulu, H. (2012). To ginekio zitima sto periodiko i Vosporis. *Mnimon*, 32, 125-150. <https://doi.org/10.12681/mnimon.642>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Ataman, B. (2014). Türkiye’de ilk basın yasakları ve Abdülhamid sansürü. *Marmara İletişim Dergisi*, 14/14, 21-49. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2967>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Balta, E. (2020). Bulgar sorununun yaşandığı dönemde, Evangelinos Misailidis’in yayınladığı Mikra Asia yani Anatoli adlı Karamanlıca gazete. Edhem Eldem & Aksel Tibet & Ersu Pekin & Çağatay Anadol (Ed.), *Bir Allame-i cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)* içinde (s. 161-196). İstanbul: Institut Français D’études Anatoliennes. Erişim adresi: <https://books.openedition.org/ifeagd/1922>.
- Benlisoy, S. (2020). “Bizden gayret, Anatollulardan himmet”: on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gazeteciler ve müşterileri. *Kebikeç*, 50, 89-124. <https://drive.google.com/file/d/1LnPaThQHkMjoyBkYM79QT5jIXt9b2hJu/view?pli=1> Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Berkes, N. (2014). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan tarihi* (D. Şendil, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.

- Cyril Lucaris. (t.y.). Britannica.com. <https://www.britannica.com/biography/Cyril-Lucaris>. Erişim tarihi: 26.10.2025.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yay.
- Çete, A. (2020). *Yunan hikâyelerinde kadın ve ulusçu kimliğin üretimi*. İstanbul: Urzeni Yay.
- Dalakoura, K. (2017). Changing identities in Ottoman context: the national “self” and the “other” in 19th century Greek women’s writings. *Espacio Tiempo y Educación* 4(1), 1-21. https://www.researchgate.net/publication/313124039_Changing_Identities_in_Ottoman_Context_The_National_Self_and_the_Other_in_19th_Century_Greek_Women's_Writings Erişim tarihi: 03.03.2026.
- Dalakoura, K. & Ziogu-Karastergiou, S. (2015). *İ ekpedevsi ton ginekon. İ ginekes stin ekpedevsi Kinoniki, ideologiki, ekpedevtiki metashimatismi ke i ginekia paremvasi (18os – 2osç e.)*. Erişim adresi: <https://www.openbook.gr/i-ekpaideysi-twn-gynaikwn/>
- Dalakoura, K. (2010). Logi gia tin ekpedevsi sta ellinika ginekia periodika tu Othomaniku horu (19os e.-1906): i ginekia laiki ekpedevsi. *Mnimon*, 31, 115-150. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/view/7734>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Diagrama Vosporidos. (1889). *İ Vosporis*, A'/1.
- Didaskalia Patriki. (t.y.). <http://digital.lib.auth.gr/record/126122/files/1.pdf>. Erişim tarihi: 29.06.2025.
- Dimaras, K. Th. (2009). *Neoellinikos diafotismos*, Atina: Ermis.
- Eksercoglu, H. (2010). *İ “hamenes patrides” pera apo tin nostalgia. Mia kinoniki-politismiki istoria ton Romion tis Othomanikis Aftokratorias (mesa 19u – arhes 20u eona)*. Atina: Nefeli.
- Evangelidu, V. (1901) Anihti epistoli B'. *İ Vosporis*, Γ'/22.
- Furnaraki, E. (2008). Ena proimo ginekiio dimosiografiko enhirima i Kipseli tis Efrosinis Samarçidu (Konstantinupoli. 1845). V. Kontogiani (Ed.), *Logos ginekon: praktika diethnus sinedriu, Dimokritio Panepistimio Thrakis* içinde (s. 37-54). Atina: E.L.I.A.
- Hacialeksandru, P. (2025). Tipografia elliniki (II): i istoria tis. Erişim adresi: <https://perigrafis.net/%cf%87%ce%b1%cf%84%ce%b6%ce%b7%ce%b1%ce%bb%ce%b5%ce%be%ce%ac%ce%bd%ce%b4%cf%81%ce%bf%cf%85-%cf%80%ce%ac%cf%84%cf%81%ce%bf%ce%ba%ce%bb%ce%bf%cf%82-%ce%ad%cf%83%cf%84%ce%b7%cf%83%ce%b5-%cf%84-5/>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Hristianiki Apologia. (t.y.). <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/0/e/metadata-155-0000003.tkl>. Erişim tarihi: 29.06.2025.
- İdrisomen didaskalion ton thileon. (1889). *İ Vosporis*, A'/10.
- İliu, F. (2001). *Neoellinikos diafotismos. İ neoteriki proklisi, istoria tu neu ellinismu 1770-2000 (C. 2)*. Atina: Ellinika Grammata.
- İliu, F. (2005). *İstories tou elliniku vivliu*. Stratis Mpournazos & P. Polemi & A. Matthaïou (Ed.), Atina: Panepistimiakes Ekdosis Kritis.
- İlk Türkçe gazeteler. (t.y.). <https://gazetecilikenstitusu.wordpress.com/2017/09/15/ilk-turkce-gazeteler/>. Erişim tarihi: 29.06.2025.
- Kamouzis, D. (2013). Elites and the formation of national identity: the case of the Greek Orthodox millet (mid-nineteenth century to 1922). B. C. Fortna & S. Katsikas & D. Kamouzis & P. Konortas (Ed.), *State-Nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey* içinde (s. 13-46). New York: Routledge.

- Kaner, E. (1996). Afrones enandion fronimon, ohlos enandion lau. O ellinikos tipos tis Konstandinupolis apenandi stin kommuna tu Parisiu. *Mnimon*, 18, 89-108. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/view/8220>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Kaner, E. (2001). Logi peri ginekon stin ellinorthodoksi engrammati kinotita tis Konstantinupolis (1856-1912). *Ta Istorika Historica*, 18(35), 299-334.
- Kardaras, H. (1993). İ politikı drası tu patriarhi Ioakeim G'. (Proti patriarhia 1878-1884), Yayınlanmamış doktora tezi, Yanya: Pan/mio Ioaninon Filosofiki Sholi, Tmima Istorias ke Arheologias.
- Keskin, T. (2005). Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 289-312. <https://izlik.org/JA45MU42TM>
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kondothanasis, S. (1904a). Skepsis peri proorismu ton ginekon ek ton tis Mme Necker de Chaussure. *İ Vosporis*, ΣΤ' /6.
- Kondothanasis, S. (1904b). Skepsis peri proorismu ton ginekon ek ton tis Mme Necker de Chaussure. *İ Vosporis*, ΣΤ' /9.
- Kordatos, G. (1974). *Rigas Fereos ke valkaniki omospontia*. Atina: Epikairotita.
- Ktena-Leondias, E. (1870a). File omogenis!. *Evrydike*, A' /1.
- Ktena-Leondias, E. (1870b). İ gini. *Evrydike*, A' /3.
- Ktena-Leondias, E. (1870c). İ gini. *Evrydike*, A' /4.
- Kuçopanagu, G. (2005). İ sinhronia ke i diahronia sti singritiki prosengisi tis meletis tu ekso-elladiku tipu ke i tekmirotiki tu aksia gia tin istoria tis ellinikis diasporas. L. Droulia (Ed.), *O Ellinikos tipos apo 1784 os simera: istorikes ke theoritikes prosengisis içinde* (357-369). Atina: INE/EIE.
- Lamprou, A. & Moiras L. (2020). 1856 Islahat Fermanı'nın *Amaltheia* gazetesinde yansıması. *Kebikeç*, 50, 143-160.
- Lazar, E. (2012). O ellinikos tipos sti Rumania kata ton 19o eona. *Papiri – Delti*, 1(1), 140-142. https://www.academia.edu/4407847/%CE%9F_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD_%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%82_%CF%83_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%A1%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%AF_%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC_%CF%84%CE%BF%CE%BD_19%CE%BF_%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B1. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Leidi Marks, M. (2005). İ ellinikes efimerides tis Othomanikis Aftokratorias, 1830-1862. L. Droulia (Ed.), *O ellinikos tipos apo 1784 os simera: istorikes ke theoritikes prosengisis içinde* (442-447). Atina: INE/EIE.
- Leondias, S. (1870). Peri kliseos tis ginekos. *Evrydike*, A' /6.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (B. B. Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yay.
- Liazos, N. (2021). Batılılaşma döneminde İstanbul'da Rum cemaatinin eğitimi. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 301-320. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1505840>. Erişim tarihi: 25.10.2025.
- Mackridge, P. (2013). *Glosa ke ethniki taftotita stin Elada, 1766-1976* (G. Kondilis, Çev.). Atina: Pataki.
- Marinesku, F. & Rafaila M. (2004). To eliniko endipo sti Rumania (1642-1918). T. E. Σκλαβενίτης (Ed.), *Praktika diethnus simbosiu: To endipo eliniko vivlio 15os-19os eonas içinde* (s. 265-278). Atina: Kotinos.
- Millas, H. (1999). *Yunan ulusunun doğuşu*. İstanbul: İletişim Yay.

- Pasparaki, V. (2016). H Théodossia ke to logotekniko periodiko "Maarifet": kosmotheasis & ginekies anaparastasis (Yayımlanmamış makale). Panepistimio Kritis, Rethimno. <https://www.academia.edu/40917489>. Erişim tarihi: 26.10.2025.
- Pektaş, N. (2015). The beginnings of printing in the Ottoman capital: book production and circulation in early modern Istanbul. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XVI(2), 3-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/673531>. Erişim tarihi 25.10.2025.
- Preveziotu, A. (1900). Pros tas neanidas. *İ Vosporis*, B'/31.
- Preveziotu, K. L. (1889a). O prosdiorismos tis ginekios. *İ Vosporis*, A'/2.
- Preveziotu, K. L. (1889b). E ginekios ipo ginekios. Apantisis to kirio N. G. Makridi iatro. *İ Vosporis*, A'/2.
- Preveziotu, K. L. (1901a). Apandisis is tin D/da B. Evangelidu. *İ Vosporis*, Γ'/13.
- Preveziotu, K. L. (1901b). Apandisis is tin D/da B. Evangelidu. *İ Vosporis*, Γ'/15.
- Preveziotu, K. L. (1902). Apandisis is tin D/da B. Evangelidu. *İ Vosporis*, Γ'/28.
- Preveziotu-Tavaniotu Kornilia (t.y.). <http://kypseli.fks.uoc.gr/index.php/person/view?id=3> Erişim tarihi: 29.06.2025.
- Rizaki, İ. (2007). *İ grafuses Elinides. Simiosis gia ti ginekia logiosini tu 19u eoana*. Atina: Katarti.
- Samarçlıdu Efrosini. (t.y.). <http://kypseli.fks.uoc.gr/index.php/person/view?id=593> Erişim tarihi: 29.06.2025.
- Samarçidu, E. (1845a). Afierosis pros tin efkleestatin ke hariestatin sultanan tin vasilomitera. *Kipseli*, A'/A'.
- Samarçidu, E. (1845b). Singrisis i peri isotitas ton dio genon. *Kipseli*, A'.
- Stamatopulos, D. (2008, 27 Temmuz). Elinikos tipos tis Othomanikis Konstantinupolis. *Enkiklopedia Mizonas Elinismu*. Erişim adresi: <http://kassiani.fhw.gr/constantinople/forms/flemmaAdds.aspx?Mode=DictioGraphy¶mid=11035> Erişim tarihi: 29.06.2025.
- Strauss, J. (2005). "Kütüp ve Resail-i Mevkute" printing and publishing in a multi-ethnic society. E. Özdalga (Ed.), *Late Ottoman society: the intellectual legacy* içinde (227-255). London: Routledge.
- Strauss, J. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda kimler, neleri okurdu?. M. F. Uslu & F. Altuğ (Ed.), *Tanzimat ve edebiyat. Osmanlı İstanbul'unda modern edebi kültür* içinde (1-64). İstanbul: İş Bankası Yay.
- Svoronos, N. G. (1999). *Episkopisi tis neoellinikis istorias*. Atina: Themelio.
- Vosporis. (1871). Ολίγιστα περί γυναικός. *Evrydike*, A'/10.
- Ward-Howe, J. (1871). To «Evrydike» harin. *Evrydike*, A'/45.
- Yanakopulos, G. A. (1988). Eillinika vivlia tipomena sth Smirni (1894-1922). Vivliografiki simvoli. *Deltio Knetru Mikrasiatikon Spudon*, 7, 247-294. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/view/2574/2339>. Erişim tarihi: 25.10.2025.